

מחקר כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך
2017, תשע"ח

חינוך לערכי הדמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות בישראל

גלי שפיגל כהן

תקציר

פורום דב לאוטמן עוסק בהעלאת נושא החינוך לערכים דמוקרטיים בישראל על סדר היום הציבורי – חינוכי. כחלק מהתמודדות עם האתגר בקידום החינוך לשותפות בין החלקים השונים של החברה הישראלית, ביקש הפורום לבחון את החינוך לערכים דמוקרטיים במרחב הבלתי פורמלי של המכינות הקדם צבאיות בישראל.

לשם כך ערכנו מחקר איכותני שכלל שני שלבים. בשלב הראשון ערכנו ראיונות עומק וניתוח אתרי אינטרנט של המכינות הקדם צבאיות. נערכו 25 ראיונות, מתוכם ראיונות עם שמונה ראשי מכינות כלליות, ארבעה ראשי מכינות מעורבות, שמונה ראשי מכינות תורניות¹ (בהם שתי מכינות לבנות דתיות) וראיונות עם חמישה מומחים מתחום החינוך הבלתי פורמלי ומעולם המכינות הקדם צבאיות. לאחר שבחנו את היקף העיסוק בערכי הדמוקרטיה ואת האופן שבו מחנכים לדמוקרטיה במכינות, כפי שעלה מדברי ראשי המכינות ומאתרי האינטרנט, בחנו, בשלב השני, את נקודת מבטם של בוגרי המכינות באמצעות ארבע קבוצות מיקוד של בוגרי מכינות, מתוכן שלוש קבוצות בוגרי מכינות כלליות ומעורבות וקבוצת בוגרי מכינות תורניות.

המחקר מציג את תמונת המצב של החינוך לערכי דמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות, כפי שעולה מראיונות ראשי המכינות ובוגרי המכינות הקדם צבאיות בישראל.

א. המכינות הקדם צבאיות – מפעל חינוכי אחד או מסגרות חינוכיות נפרדות תחת ארגון גג אחד?

- המכינה הקדם צבאית היא מסגרת חינוכית המיועדת לנוער לפני גיוס, ומטרתה הן הכנת החניכים לשירות משמעותי בצבא וחינוך למעורבות ולעשייה למען הכלל. קיימים מספר סוגים של מכינות: מכינות כלליות, מכינות מעורבות (לבני נוער דתיים וחילוניים) ומכינות דתיות. המשותף לכל המכינות הקדם צבאיות הוא המטרה להצמיח אזרחים אשר רואים בעצמם חלק משמעותי מהחברה בעלי יכולת השפעה על עיצוב החברה ונכונות להתמודד עם אתגריה השונים.

- **קיימים הבדלים מהותיים בין המכינות התורניות לבין המכינות הכלליות/מעורבות.** המכינות נבדלות ביניהן במטרות וביעדים, בתפיסת העולם החינוכית והערכית, בתכנים הנלמדים ובגישות החינוך המאפיינות את המכינות השונות.

- מטרת העל המשותפת של המכינות הכלליות והמעורבות היא טיפוח מנהיגות מעורבת, המחויבת לפעילות לשינוי ולשיפור החברה הישראלית ולחיזוק הזיקה לערכי המדינה היהודית, דמוקרטית וציונית, תוך בירור וגיבוש הזהות העצמית, היהודית והישראלית.

- מטרת העל המשותפת למכינות התורניות היא חיזוק היסוד האמוני והדתי לקראת הגיוס לצה"ל וטיפוח מנהיגות דתית משפיעה, מחויבת הפועלת למען מדינת ישראל ועם ישראל.

במחקר זה, אשר מטרתו לבחון את החינוך לערכים של דמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות, בולטים ההבדלים בין המכינות בצורה ניכרת במיוחד.

ב. חינוך לערכי הדמוקרטיה במכינות הכלליות והמעורבות:

- **ערכים של דמוקרטיה מתקיימים בכל מרכיביה הייחודיים של המכינה:** באורחות חיי המכינה, בתרבותה ובתכנים הנלמדים. עם זאת לרוב לא עוסקים במכינות בדמוקרטיה כתחום תוכן נפרד.

- **התרבות הדמוקרטית במכינות מתבטאת ברוח המכינה, בתוכן הנלמד ובתהליך החינוכי המתקיים במכינה. רוח המכינה - במכינות מתקיים שיח דמוקרטי המאופיין בסובלנות, בכבוד הדדי, בחשיפה למגוון קולות/דעות/תפיסות וקבוצות בחברה, בלימוד חווייתי והתנסותי באמצעות שאלות ודילמות ובדגש על חשיבה ביקורתית. בתכני המכינה - במגוון שיעורים, בסדרות, בסיוורים, ובימי עיון. בתהליך החינוכי**

של חיי הקבוצה והניהול העצמי. בחינוך לערכים של עשייה חברתית: חינוך למנהיגות רגישה ומחוייבת לחברה ולעשייה חברתית -בתוכנית השבועית מוקדשים כיום וחצי בממוצע לעשייה חברתית בקהילה, ללימוד ולעיבוד תהליכים ולמתן כלים מסייעים.

- **במכינות המעורבות והכלליות לא מתקיימים תהליכים סדורים וקבועים של עיבוד, המשגה, הכללה ותרגום הערכים המוטמעים להתנהגות דמוקרטית במציאות הישראלית.**

- **בוגרי המכינות המעורבות והכלליות מסיימים את שנת המכינה עם תחושת מחוייבות גדולה לעשייה חברתית, כשהם מבינים ומפנימים ערכים של סובלנות, פלורליזם, שוויון וכבוד האדם, אולם מתקשים לעיתים לתרגם את הערכים שהוטמעו במכינה, להתנהגות דמוקרטית במרחב הציבורי.**

ג. חינוך לערכי הדמוקרטיה במכינות התורניות:

- **המטרה המרכזית של המכינות התורניות היא חיזוק ההיבט האמוני-תורני, לקראת השירות הצבאי. מטרה זאת מושגת בעיקר באמצעות שיעורי אמונה, תורה וגמרא.**

- **החינוך לדמוקרטיה ועולם הערכים של הדמוקרטיה אינם נמצאים על סדר היום של המכינות התורניות. אילו מעמידות במרכז את האל ודברו (תורה והלכה), בעוד שהמכינות הכלליות מעורבות מעמידות את האדם במרכז. התייחסות המצומצמת לדמוקרטיה במכינות התורניות היא בעיקר בהקשר הפורמלי – כשיטת ממשל של שלטון הרוב ולא כעולם ערכים כולל.**

- **קיימת מורכבות והסתייגות מהמושג דמוקרטיה ומהמשמעויות השונות של המושג. בעיקר בשל החיבור לערכים פלורליסטיים וליברליים וייחוס התפיסות הדמוקרטיות לעמדות השמאל.**

- **שיח תורני והלכתי - סוגיות חברתיות הקשורות בשוויון זכויות, צבא ומוסר ובכוחות הפוליטיים הפועלים בחברה לרוב נידונות בשיעורים בהתאם להופעתם במקורות, בהקשר הלכתי ובטרמינולוגיה הלכתית ותורנית (לדוגמא: ספר אורות פרק יח').**

- **בוגרי המכינות התורניות שפגשו במחקר מזדהים באופן חלקי עם הערכים הדמוקרטיים וההומניסטיים וניכר כי הם חשים אמביוולנטיות ביחס למושג.**

- **לאחרונה בעקבות הנחיית משרד החינוך, החלו מכינות תורניות אחדות לכתוב ולהעביר מערכי שיעור בנושא דמוקרטיה.**

תוכן העניינים

4רקע ומטרות
5מתודולוגיה
הממצאים

פרק 1

	המכינות הקדם צבאיות – מפעל חינוכי אחד או מסגרות חינוכיות
6נפרדות תחת ארגון גג אחד?

פרק 2

16חינוך לערכים של דמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות הכלליות ומעורבות
----	--

פרק 3

32היבטים של חינוך לדמוקרטיה במרחב המכינות הקדם צבאיות התורניות משותפים
----	---

41מסקנות
----	-------------

42המלצות
----	-------------

רקע ומטרות

השיח האלים בחברה הישראלית גובר בעלייה מתמדת, מחלחל לכל מרכיביה והופך אותה מקוטבת ומנוכרת יותר. לעוצמת הקיטוב תורם שיח פוליטי בוטה, המעמיק את תהליכי ההקצנה ומגביר את תהליכי הכרסום של היסודות הדמוקרטיים בציבור הישראלי. תהליכים מדאיגים אלה בולטים במרחבים הציבוריים השונים ובראשם ברשתות החברתיות. נקודת שפל זו מעידה בין השאר על כישלונה של מערכת החינוך הפורמלי להביא להפנמה של ערכים דמוקרטיים בסיסיים.

בהיעדר עיסוק מעמיק בערכי הדמוקרטיה במסגרות החינוך הפורמליות, ביקש פורום דב לאוטמן למדינות בחינוך, העוסק בהעלאת נושא החינוך לערכים דמוקרטיים בישראל על סדר היום הציבורי-חינוכי, לערוך מחקר זה, אשר ניסה לבחון את החינוך לערכים דמוקרטיים במרחב הבלתי פורמלי של המכינות הקדם צבאיות בישראל.

מתודולוגיה

שיטת המחקר שנקטנו הייתה השיטה האיכותנית, ולשם כך קיימנו **בשלב הראשון** 25 ראיונות עומק. 19 ראיונות עם ראשי מכינות כלליות, מעורבות ותורניות ור"מ (רב מלמד) בכיר אחד (כמפורט בטבלה 1).

נוסף לכך נערכו חמישה ראיונות בקרב מומחים ואנשי מקצוע העוסקים בתחום המכינות הקדם צבאיות מעולם החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי וממועצת המכינות. כמו כן סקרנו את אתרי הבית של המכינות הקדם צבאיות ואת עמודי הפיסבוק שלהן. **השלב שני** כלל ארבע קבוצות מיקוד של בוגרי מכינות כלליות, מעורבות ותורניות.

טבלה 1 - פירוט ראיונות ראשי המכינות וקבוצות המיקוד

מספר ראיונות	מראיינים	הערות
8 ראיונות	ראשי מכינות כלליות	
4 ראיונות	ראשי מכינות מעורבות	
8 ראיונות	שבעה ראשי מכינות תורניות ור"מ בכיר	מתוכן שתי מכינות לבנות
3 קבוצות מיקוד	בוגרי מכינות כלליות ומעורבות	
1 קבוצת מיקוד	קבוצת מיקוד לבוגרי מכינות תורניות	
5 ראיונות	מומחים מתחום החינוך הבלתי פורמלי ומעולם המכינות	

הערה

דוח מחקר זה מבוסס על ראיונות עומק וקבוצות מיקוד, ולכן המסקנות המוצגות כאן אינן בעלות תוקף סטטיסטי, אלא מלמדות על כיווני מחשבה ועל מגמות ומעלות השערות כלליות.

פרק 1

המכינות הקדם צבאיות – מפעל חינוכי אחד או מסגרות חינוכיות נפרדות תחת ארגון גג אחד?

המכינה הקדם צבאית היא מסגרת חינוכית המיועדת לנוער לפני גיוס, ומטרתה הן הכנת החניכים לשירות משמעותי בצבא וחינוך למעורבות ולעשייה למען הכלל. יש מספר סוגים של מכינות: מכינות כלליות, מכינות מעורבות (לבני נוער דתיים וחילוניים) ומכינות דתיות.

התשתית המשותפת לכל המכינות

מהמחקר עולה שבבסיס החזון של כל המכינות הקדם צבאיות עומדת השאיפה להקים דור חדש של מנהיגים בעלי רגישות חברתית, מעורבות ותחושת אחריות כלפי הזולת והסביבה. החינוך למנהיגות ועשייה חברתית נעשה תוך תהליך מעמיק של בירור וחיזוק הזהות שלהם - הזהות האישית, יהודית, הדתית שלהם במכינות התורניות, והזהות האישית, ציונית, יהודית, תרבותית, ישראלית - במכינות הכלליות והמעורבות.

הדבר המרכזי הגדול אצל כל המכינות זה להיות מעורבים בחיים של עצמם קודם ושל הסביבה שלהם. כל אחד מנסח את זה אחרת, כל המכינות כל אחד תופס את המונח "מעורבים" באופן אחר, מעורבים באיזה תחומים? איזה מעגלי שייכות? זה מבדיל בין מכינה למכינה. לכולם משותפת ההבנה שהחיים יכולים לעבור מעלינו וצריך אנשים חושבים שיכולים להסתכל בעין ביקורתית על החברה או הסביבה ורוצים לעשות את הדברים אחרת, להוביל אחרת. וכמובן שיש דברים משותפים המובנים מאליהם: החברה במכינות הם אנשים שאוהבים את המדינה, שיש להם ערך שנקרא ציונות. כל אחד יגיד שזה משהו אחר, זה לא סותר שהמדינה חשובה להם. אנחנו לא מלמדים להיות סתם בני אדם טובים, אנחנו במכינה שואפים להעביר מסר שבכל מקום שתהיה תמיד תשאף לשינוי, ההקשר הוא כמובן ישראלי - זה נכון לכל המכינות (ראש מכינה כללית).

בוגר מכינה הוא אחד שרואה החוצה לא רק לעצמו, מה קורה סביבו, מוכן להזיז את עצמו לא רק לענייניו, אלא רואה את החברה ושואל שאלות לגבי המצב והסביבה. המקום הערכי מכוון החוצה בהסתכלות החוצה, בהבנה שיש לך את היכולת להשפיע, בוגר מכינה ראוי תפקידו להשפיע מעבר לדלת אמותיו. אני חושב שזה מתאים לכל המכינות. השאלה היא איזה מורה הוא יהיה בתל אביב או

בעפרה, איזה מחנך יהיה? למה יחנך? לשוויון? לקבלת אחריות? ערכים של אהבת אדם? ערכים עם הבנה סוציאליסטית? עם רגישות חברתית, שזה מוטיב מרכזי במכינה, היכולת לראות את האחר ולא ממקום פטרוני (ראש מכינה כללית).

עם זאת, למרות העובדה שכולן מסגרות חינוכיות המוגדרות "מכינה קדם צבאית", הפונות לקהל יעד בעל מאפיינים דומים (גיל ומעמד סוציאקונומי), וכולן פועלות מתוקף חוק המכינות וממומנות על ידי משרד החינוך ומשרד הביטחון, קיימים הבדלים מהותיים בין המכינות התורניות לבין המכינות הכלליות או המעורבות. המכינות נבדלות ביניהן בחזון, במטרות וביעדים, בתפיסת העולם החינוכית והערכית, בתכנים הנלמדים ובגישות החינוך המאפיינות את המכינות השונות.

חזון מטרת ואבני היסוד של המכינות הכלליות והמעורבות

מראיונות המחקר ומניתוח אתרי האינטרנט של המכינות עולה כי החזון ומטרות המכינות הכלליות והמעורבות כללו ארבעה מרכיבים משותפים:

- **פיתוח מנהיגות באמצעות תהליך של בירור וגיבוש זהות עצמית - יהודית, ישראלית, ציונית, תרבותית** - בכל המכינות הכלליות והמעורבות שמים דגש מרכזי על גיבוש הזהות האישית של החניכים והעיסוק נרחב במרכיבי הזהות היהודית, ישראלית ציונית ותרבותית. תהליך גיבוש הזהות נעשה בעיקר באמצעות שיעורים, הרצאות, סדרות חוץ וסדנאות.
- **פיתוח הרגישות והעשייה החברתית** המעורבות, הסקרנות וחיזוק תחושת האחריות והעשייה למען החברה והקהילה - היא מטרה מרכזית המשותפת לכל המכינות.
- **חיזוק הזיקה לערכי המדינה הדמוקרטית יהודית וציונית.**
- **הכנה לשירות משמעותי בצה"ל.**

אבני הבסיס של המכינות הכלליות והמעורבות

מהמחקר עולה כי במכינות הכלליות והמעורבות מתקיים תהליך חינוכי וערכי משמעותי התואם גישות שונות של למידה משמעותית, לחינוך לערכים וגישת הקהילה הצודקת בחינוך מוסרי של קולברג¹. אבני הבסיס של המכינות הכלליות והמעורבות: **למידה, חינוך למעורבות חברתית וניהול חיי קבוצה** תואמות את העקרונות של קולברג לחינוך להתנהגות

¹ Kohlberg, L. & Candee, D. (1984). "The relation of moral judgment to moral action". In Kohlberg, L. *The philosophy of moral development*. San Francisco.

מוסרית הכוללים: שייכות לקהילה המתנהלת על-פי עקרונות דמוקרטיים, השתתפות פעילה של החניכים בתהליך קבלת ההחלטות ובאכיפתן ושותפות בפתרון בעיות חברתיות ומוסריות מחיי היום-יום.

למכינות כלליות והמעורבות אבני יסוד משותפים:

א. למידה

ב. חינוך למעורבות חברתית

ג. חיי קבוצה וניהול עצמי

א. אבן יסוד – למידה. הלמידה היא אבן יסוד מרכזית במכינות הכלליות והמעורבות. אורח החיים במכינה מאופיין בתהליכי למידה רבים ומגוונים. תהליך הטמעת ערכים מתקיים גם הוא באמצעות למידה מעוררת עניין וסקרנות, הנוגעת לעולמם ולחיהם של החניכים, ותורמת להפנמה ולהתייחסות מעמיקה יותר לתכנים הנלמדים. עיסוק קבוע בסוגיות ערכיות בכל תחומי הלמידה והעשייה החברתית, עידוד דיון בשאלות קיומיות מהותיות, טיפוח חשיבה ביקורתית ופיתוח תפיסת עולם ערכית. תהליכי הלמידה במכינה המשלבים חינוך ערכי עם הרחבת הידע המחבר להיסטוריה ולתרבות של קבוצות השייכות שלהם, מסייעים בעיצוב זהותם האישית, החברתית התרבותית של החניכים, מחזקים את מודעותם החברתית ושואפים להכשיר אותם לאזרחות פעילה במדינה דמוקרטית. מדברי ראשי המכינות שהשתתפו במחקר עולה כי אורח החיים במכינה הקדם צבאית מושתת על למידה מסוגים שונים: קורסים בנושאים שונים, דיונים, הרצאות, סדרות וטיוולים. הקורסים עוסקים בנושאים הקשורים במנהיגות חברתית, ציונות, חברה וכלכלה, יהדות, פילוסופיה, קונפליקטים בחברה הישראלית והיבטים חברתיים שונים. נוסף לכך מתקיימים קורסי העשרה בתחומים שונים: שיווק, פסיכולוגיה, אמנות וכו'.

באבני היסוד של כל המכינות יש הרבה למידה. הלמידה הזאת הופכת את הערכים מכותרות להבנה עמוקה. אם תעשי קבוצה של בוגרי מכינות שונות, עם יג', ש"ש ותנועות נוער לא תבחיני מי זה מי. למעט נושא הלמידה כערך. ולומדים לא רק כדי לרכוש ידע אלא למידה כערך להתפתחות זהות, פיתוח השקפת עולם, לקיחת אחריות, אלו אנשים שיוצאים לחיים יותר למדנים (ראש מכינה כללית).

לימודים נלקחים מאוד ברצינות. יש להם חצי יום לימודי תלמוד ממיטב המורים שמלמדים בבית המדרש. הרבה שעות לימודים. יש דרישה ללימודי עומק. יש קורסים של 12-16 מפגשים באורך שעה וחצי עד שעתיים כל מפגש. הרצון הוא להצמיח תלמידים או תלמידות חכמים. לקחנו מונח מעולם הישיבות. אמורים בתהליך להיות בעלי בית בארון הספרים היהודי, מכירים תלמוד כיהודים. נדרשים לשאול שאלות מה משפיע על החיים שלי, מה תפיסת השבת שלי פה, איך אני יוצר אותה כקהילה. זה לא תפיסת ישיבה שזה מקור הסמכות שלי. אני לומד את זה כי זה עולם המקורות שלי ואני שואל את עצמי שאלות סביב זה, אבל אני חילוני וזה לא מקור סמכות עבורי אלא מקור השראה. יש להם בית מדרש תלמודי לצדק חברתי. יושבים כמו בישיבה שולחנות של חברות עם ראש הישיבה וראשי מכינה אבל הנושא שידרשו בו הוא צדק חברתי. דרך התלמוד ידברו על סוגיות יחסי עובד מעביד. משהו שדורש את המונח הזה צדק חברתי דרך הכלי התלמודי (ראש מכינה כללית).

למידה לצורך גיבוש זהות - מרבית המרואיינים ציינו את חשיבות הלמידה כמסייעת לגיבוש זהות עצמית אישית, יהודית וישראלית, כתרומת לתהליך הפנמת ערכים, ולגיבוש תפיסת עולם מבוססת וברורה. הלמידה חיונית לגיבוש הזהות עצמית כמרכיב של פיתוח מנהיגות והעיסוק בו בשנת המכינה עמוק ונרחב. בכל המכינות הללו נלמדים שיעורים העוסקים בזהות האישית, יהודית, ישראלית וציונית. קיימים הבדלים בדגשים ובחשיבות שרואות המכינות בזהויות השונות.

הזהות היהודית היא נושא מרכזי במכינות המעורבות והכלליות. כולן מדגישות את הזהות היהודית בהקשר התרבותי ומשלבות חשיפה ולימוד של זרמים שונים ביהדות. העיסוק ביהדות מתבטא בחיי היום-יום במכינה בשיעורי יהדות מגוונים, בשמירת כשרות, באופן שבו מציינים את השבת, בהתעמקות בחגים היהודיים ובטקסים השונים, בחשיפה לזרמים השונים ביהדות בדיונים בסוגיות הקשורות בדת ובמדינה ועוד.

קורסים בזהות יהודית, שיעורים וחוויות יהודיות משמעותיות כמו שבת במכינה, בונים שבת, מה זה שבת? יש להם עוגנים: כל שבת יהיה קידוש, פרשת שבוע, יהיה דבר הגות בשבת, חניכים לומדים תוך כדי התנסות בתפילה. יש קבלת שבת. אנחנו מתנהלים בצורה ממלכתית ושומרים שבת, יש חדר חילול שבת אבל בשבת זה לא יעשה בפרהסיה. מאפשרים להם חוויה יהודית משמעותית. בזהות יהודית נחשפים לזרמים שונים. זה יחסית פלורליסטי. אז מלמד גם זרמים ביהדות, כי הרחם של זהות יהודית היא הדת היהודית. בוגר חינוך ממלכתי מגיע עם חבל טבור מנותק מכל היבט יהודי ומנוכר אליו. אני אומר לו בוא תתחבר - לאומי, דתי, רפורמי, קונסרבטיבי. תכיר אותם אולי זה ידבר אליך. האירוע חינוכי הוא לא אמוני דתי, הוא חינוכי. בלימודי יהדות בתוך

המכינה יש דיון למה יש בין גברים לנשים מחיצה? הדיון כל כך חשוב. לומדים עם רבה רפורמית עם כיפה וצמה. הדבר המרכזי הוא הדיון והידע. יש סוגיות והלמידה היא דרך חוויות משמעותיות (ראש מכינה כללית).

מידת החשיבות של העיסוק ביהדות במכינה משתנה בין המכינות - מרבית המכינות המעורבות וחלק מהכלליות רואות בחיזוק הזהות היהודית מטרה מרכזית של המכינה.

מבחינתי מעגל הזהות היהודית זה המעגל עם הפוטנציאל הגדול ביותר והחשוב ביותר לבניית זהות, כל המחשבה והמורשת והזהות שלך נמצא שם. זהות יהודית מגוונת (שפה תרבות, היסטוריה, שותפות גורל, הקשר לעם היהודי וכו'). זהות יהודית זה המעגל הרחב ביותר, זה המעגל בעל ההשפעה הגדולה ביותר כי זה משהו שאתה חולק עם המון אנשים לאורך ההיסטוריה וכעת, ההשתייכות לעם ישראל זו המעגל החשוב ביותר מבחינתי (ראש מכינה מעורבת).

במכינות הכלליות שהגדירו עצמן "מכינות חילוניות" ניכר עיסוק בזהות היהודית לצורך הגדרת המהות הזהות החילונית שלהם.

השאלה הראשונה שנשאלת במכינה היא מה זה להיות אדם חילוני. התשובה הרווחת היא לא להיות דתי. מבחינתי זה תשובה שגויה. יש עולם שלם ועשיר שנקרא "חילונית" ויש בו הרבה הגות, תרבות ופילוסופיה. אנחנו תוהים לגבי העולם הזה, אנחנו לא מתביישים להתעסק בארון הספרים היהודי ולפרש אותו בדרכנו. שמים סימני שאלה על הכול. יש בית מדרש על זהות יהודית חילונית - מה זה אומר להיות יהודי חילוני (ראש מכינה כללית).

מחנכים ליהדות ריבונית. זוהי תפיסה שמנסה לקחת אחריות חזרה על הזהות היהודית. זה לא כצעד מתריס מול ציונות דתית אלא מול החילונית שלא רוצה שום קשר עם היהדות. בשביל רוב הציבור החילוני, הדת שייכת לדתיים. אנחנו מנסים לעשות מהלך של תיקון - להתייחס ליהדות כזהות, כתרבות. האתגר הוא איך ללמוד את אותה גמרא, ומשנה ותלמוד והרמב"ם, ויהודה הלוי ולנסות לזהות מה מתחבר לנו ולבחור מתוך בחירה מודעת וסל הערכים שאני חושב שנכון. לא אנתק מגע עם היהדות, אלא אכנס לעומק כדי לקבל החלטה עמוקה. זהו צורך שצץ בציבור החילוני (ראש מכינה כללית).

גיבוש הזהות הישראלית ציונית – זהות ישראלית וציונית מגובשת היא גם מטרה במכינות הכלליות והמעורבות.

המכינות הקדם צבאיות עוסקות בזהות הישראלית והציונית באופן נרחב. באמצעות סיורים וטיולים וסדרות להכרת החברה הישראלית, בדיונים בסוגיות הקשורות לחברה הישראלית, בשיעורים העוסקים בהגות ציונית ובתרבות ישראלית.

שיעור ציונות- מה זה ציונות וחברה ישראלית קורס בנושא החברה הישראלית, אני מלמד הגות ציונית - מלמד את ההוגים הגדולים, קוראים את המאמרים הקלאסיים: אחד העם, ביאליק, גורדון, ז'בוטינסקי, בן גוריון. יש לנו מרצה שמלמד ספרות שירה עברית ונושאים אחרים, את הכול קושרים לאקטואליה (ראש מכינה מעורבת).

הגיבוש של הזהות הישראלית דרך הכרת הארץ והחברה הישראלית: דרך טיולים, סדרות, פרויקטים קהילתיים, קמפוסים נודדים, שבוע הישרדות, טיולי אוטובוס, מפגש עם קהילות שונות: דרוזים, צ'רקסים, חרדים, אני לא מאמין בתצפיות אנתרופולוגיות (ראש מכינת כללית).

ב. אבן יסוד - חינוך למעורבות ומחויבות חברתית - עשייה חברתית קהילתית

פיתוח הרגישות החברתית ותחושת המחויבות לעשייה חברתית הוא עמוד טווח מרכזי בכל המכינות הכלליות והמעורבות. מכינות אילו מדגישות את העשייה למען הכלל והחברה כחלק מהותי מפיתוח מנהיגות ומחינוך לאזרחות פעילה. הרגישות והמעורבות החברתית מתפתחים באמצעות חשיפה והיכרות עם החברה הישראלית, שיעורים על סוגיות בחברה הישראלית, דיונים בסוגיות חברתיות ובעיקר באמצעות עשייה חברתית בקהילה. בכל המכינות הכלליות והמעורבות שבדקנו מוקדש בלוח הפעילות השבועי יום עד יום וחצי, לעשייה חברתית התנדבותית הכוללת עבודה עם קבוצות מוחלשות בחברה ופעילות בקהילה בכלל. במסגרת העשייה החברתית יוצאים החניכים מן המכינה לקהילה לפעילות מסגרת פרויקטים אישיים וקבוצתיים.

ימי שני מהבוקר עד הערב הם עובדים בקהילה. יש גם פרויקטים שהם לוקחים על עצמם בנוסף, למשל עזרה בחקלאות. התחיל פה שיח על מצב החקלאים בארץ, אמרנו יש פה הזדמנות, יש חקלאים שצריכים עזרה, אז הם עוזרים לחקלאים שצריכים עזרה. עובדים עם ניצולי שואה, גיל שלישי, יש חונכות אישית דרך עמותות עם נערים בסיכון, עם ילדים שמתקשים, יש פה פרויקט של כפר הנוער נירים - חווה חקלאית מגיעים לפה נערים בסיכון שעובדים בחקלאות, עובדים בטבריה במעון לאנשים עם פיגור שכלי, מנהלים קייטנה בכפר נהר

הירדן. זה תחום ההתנדבויות ויש גם תחום העשייה בקהילה שזה גם החינוך בלתי פורמלי בישובים (ראש מכינה כללית).

בנוסף לעבודה החברתית קהילתית, שמים דגש על תהליכי העצמה ופיתוח אישיות בוגרת ועצמאית של החניכים. תהליכים אלו נעשים באמצעות עיבוד והדרכה המלווים את הפעילות החברתית וכן שיעורים והקניית כלים של תכנון פרויקט, ניהול פרויקט, בניית גאנט פעילות וכו'.

כל יום שני הם מחויבים להתנדב יום שלם ובערב יושבים ומדברים על זה. המכינה מבססת קשר של פעילות התנדבותית עם מקומות קבועים של המכינה וגם יש אפשרות שחניך יעשה משהו אחר שהוא בוחר בתחום הפעילות. ההתנדבות מחברת את החניכים לערך של עזרה לזולת, אנחנו מקנים להם כלים שיאפשרו להם ללמוד איך להתניע בחיים שלי גם עשייה לחברה (ראש מכינה כללית).

יש מסרים שחשוב לנו להעביר, שהעיקר הוא המעשה ולא התלמוד. זה מסר מאוד חשוב אצלנו. גם במובן שללמד איך לנהל פרויקט, חניך במכינה שלנו הוא חניך שיודע שפה. לא יוצא מפה חניך שלא יודע SWOT, הם מכירים את כל הנושא של ניהול פרויקט. מקבלים חודש שלם של הכשרה (ראש מכינה מעורבת).

בכל המכינות מדגישים את החשיבות של **שירות משמעותי בצה"ל**. לרוב ההתייחסות לסוגיית השירות המשמעותי כביטוי ספציפי ומיידי לערך לקיחת אחריות והמחויבות לחברה. במובן זה הגיוס לצה"ל, בהיותו הפרק הבא בחיי החניכים הוא האבן בוחן הראשונה לשאיפה לתרומה חברתית, מנהיגות, מעורבות ולקיחת אחריות - המטרה בטווח קצר - שירות משמעותי.

להכין לצבא זה בראש ובראשונה להדגיש את נושא מנהיגות חברתית שיש לה ביטויים אחרים מעבר לעיסוק בסוגיה הצבאית. זאת התפיסה שלנו שאנחנו אומרים לקחת אחריות בצבא, זאת התפיסה כי שירות צבאי משמעותי מעבר לחובה מוסרית הוא השפעה חברתית, כי אתה תורם במקום שמבטיח שלנו את הביטחון שלנו כחברה. אתה מתעסק בסיטואציות הכי מאתגרות וקשות שמשפיעות על סדר היום החברתי שכל החברה הישראלית נפגשת בה על אמת, כתף על כתף. זה קורה בצבא ומתוך התפיסה הזאת שרואה את הצבא כצומת ראשון אחרי המכינה, הזירה הראשונה להשפעה חברתית כחלק ממכלול רחב. ככה אני משקיע בהכנה לצבא: בדיון בשאלה מה זה צבא העם? לאן אני מכוון את עצמי? במסר ללכת לגדודים ולא ליחידות המובחרות. העיסוק הוא בעיקר בחשיבה ובדילמות ולא בכושר קרבי. זה כל אחד שיבחר כמה להכין את

עצמו. הצבא הוא זירת הגשמה בפני עצמה, כחלק מלקיחת אחריות חברתית בחברה הישראלית (ראש מכינה כללית).

השירות הצבאי הוא כלי למוביליות חברתית, כלי לתת מעצמך, לא מהות הכול - אלא עוד נדבך. אנחנו מצפים מהחניכים לעשות שירות משמעותי וקצונה. משמעותי זה לבדוק האם במכלול הנתונים שלי אני עושה הכי טוב שאני יכול ושרלבנטי לי. הכי טוב זה ללכת לגדודים. הכי טוב מ"מ בגולני, לא סירות (ראש מכינה מעורבת).

המסר העולה מדגיש את תחושת האחריות לפעול ולעשות גם בשירות הצבאי את המיטב על מנת לתרום ולשרת את הכלל, בין אם על ידי יציאה לקצונה או קבלת תפקידים בעלי ערך ותרומה. הדגשת השירות הצבאי המשמעותי הוא הביטוי המעשי הקרוב ביותר של תחושת המחויבות ותרומה לחברה (ראש מכינה מעורבת).

ג. אבן יסוד - ניהול עצמי וחיי קבוצה

מהמחקר עולה כי המכינה הכללית והמעורבת במהותה מבוססת על חיי קבוצה, אשר בתהליך הדרגתי מקבלת אחריות לניהול עצמי, באמצעות פרקטיקות שונות: מליאה, צוותים האחראים על אורחות החיים והתכנים במכינה. בהדרגה החניכים מפתחים מיומנויות של ניהול פרויקטים, כתיבת חוקה, קיום דיוני מליאה עד קבלת ניהול עצמי כמעט כולל של המכינה.

מפתחים עצמאות של קבוצה לנהל את עצמה ויכולת הובלת החלטות. חניך מקבל תפקיד "מוביל שבועיים" – זוהי הזדמנות לגלות איזה מנהיג אני בשבועיים שבהם אני המוביל. קיימים צוותים של עבודה שיש להם אוטונומיה בדרגה כלשהי לעשות את הדברים. נותנים להם את ההזדמנות לקיים חברה שצריכה לקבל החלטות. לאורך השנה מקבלים יותר ויותר בלוקים של זמן ומשאבים שהם צריכים להפעיל. התנהלות דמוקרטית של חברה שצריכה לקבל החלטות. המכיניסטים מגייסים כספים לפרויקטים, אם גייסו כסף עודף, יצטרכו להחליט מה עושים עם הכסף העודף, אם חסר כסף בגיוס, יצטרכו לחשוב לאן עוד לפנות. אתן להם להחליט דברים שבאמת להחלטתם אין התיימרות להגיד חברה הכל לפתחם (ראש מכינה כללית).

חזון, מטרות ואבני היסוד של המכינות התורניות

מהראיונות ומניתוח אתרי האינטרנט של המכינות עולה שמטרות העל המשותפות שהוזכרו בכל המכינות התורניות:

- חיזוק היסוד האמוני והדתי לקראת השירות בצבא.

- חינוך למחויבות ולפעילות למען הכלל - העם והמדינה.
- הכנה לשירות משמעותי בצה"ל.

אבן היסוד במכינות התורניות

לימוד תורה הוא אבן היסוד העיקרי במכינות התורניות. ללימודי התורה במכינות התורניות היבט אמוני והיבט מעשי.

- בניית בסיס אמוני וערכי והזדהות עם העולם הדתי והתורני לקראת הגיוס לצבא והמפגש עם החברה החילונית.

הרעיון היה להכין אנשים לשירות צבאי, להכין אותם למפגש עם העולם החילוני, שלא יהיה culture shock. באמצעות לימוד אמונה, לימוד שעוסק ב"למה" ולא ב"איך", שיצאו עם מסר מתוך העולם התורני שלהם של תרומה לחברה. חיזוק דתי ורצון לתרום למדינה וצבא (מכינה תורנית).

באים מחוזקים דתית והצבא מחליש מחדש כי הם נפגשים עם עולם לא דתי. בצבא מאוד נחלשים. הטענה של החרדים שהצבא פוגע ביכולות לשמור על דתיות נכונה ולמרות זאת אנחנו מתגייסים כי מכירים שבצבא יש שחיקה דתית – המטרה לשמר את הדתיות. הורה דתי מצפה שהילד שלו יישאר דתי. הצבא הוא אחד מדרכי היציאה. הצלחה שאדם שאומרים עליו שהוא איש טוב משרת את המדינה באמונה והוא אדם מאמין ובונה משפחה דתית, זו ההצלחה (ראש מכינה תורנית).

המטרה שיצא מהמכינה אדם שמכיר את התורה, שלמד, שבכל רגע יחפש איך הוא יכול לקדם את המציאות בישראל. נותנים להם חיזוק רוחני, העיקר שתהיה אדם מחוייב. ברור שאני מעדיף שיהיו דתיים, אבל הכישלון של המכינה יהיה מבחינתי אם האדם שיצא מהמכינה הופך להיות אדם שדואג לביתו (ראש מכינה תורנית).

תלמידי המכינה מבררים במהלך השנה אצלנו את החוזה הזה עם אלוהים. הקומות העליונות של החוזה הזה, זה המקום שלנו כעם, השיבה לארץ אחרי 2000 שנה, מה התכלית שלנו, מה המגמה, מה הייעוד שלנו. ללמוד הרב קוק (ראש מכינה תורנית).

- חינוך לעשייה למען הכלל - באמצעות לימוד התורה מודגשת החשיבות של השירות הצבאי כחלק מתרומה לעם ולמדינה בכלל - שאליה מכוונת התורה. המכינות התורניות עוסקות בחיזוק תחושת המחויבות והתרומה לעם ישראל ולמדינת ישראל באמצעות לימודי התורה.

אנחנו מחזקים אותם באמונה לפני הגיוס. שלא תחשוב רק על עצמך כל הזמן. באופן כללי – מנהיגות, חברתיות. שהחיבור לעולם האמוני יהיה מבחירה, לא

מכפיה, זה קשה. אנחנו שואפים לתת להם יכולת בחירה ולחכות שהם יבחרו. מחנכים לערנות חברתית, הקשבה פנימית, ערנות פנימית. פחות חשוב שיכירו איך הכנסת עובדת (ראש מכינה תורנית).

בניגוד למכינות הכלליות והמעורבות, היציאה מהמכינה לצורך פעילות חברתית התנדבותית אינה שכיחה במכינות התורניות. במרבית המכינות התורניות לא מרבים לצאת מהמכינה לצורך מפגשים ועשייה התנדבותית וקהילתית בפועל, החינוך לעשייה למען הכלל נעשה בדרך כלל באמצעות התכנסות פנימה ולימוד באמצעות הכתובים. במכינות המועטות שבהן מתקיימת עבודה קהילתית, היקף הזמן המוקדש לעשייה חברתית או התנדבות מצומצם, לרוב הפעילות אינה מוגדרת כחלק מלוח הזמן היומי המחייב, ומי שבוחר לעסוק בנושא עושה זאת על חשבון הזמן החופשי שלו. במקרים רבים ציינו המרואיינים כי מטרת הפעילות הקהילתית לסייע לחניכים המגיעים ממשפחות מוחלשות בתשלום שכר המכינה.

אין פה התנדבות, חבל על הזמן שלנו. איך זה מתיישב עם הקונספט של לקום מהכיסא? שואלים אותי אז מה ההבדל בינכם לשיבות? הלימוד שלנו נוגע במעשה, לימוד אחר משיבה לא מתנדבים כי כשלומדים צריך להסתגר, לבנות, ואז בזמן הפנוי תתרום ותתנדב. היציאות מחוץ למכינה מהוות בזבז זמן מבחינתנו. סגנון הלימוד – נדבר על מידות ערכים ציונות בניין הארץ (ראש מכינה תורנית).

- **חיזוק היסוד הערכי ומוסרי** - במכינות התורניות החינוך לערכים אינו מובנה בתכנית דורה והוא נעשה גם כן באמצעות לימודי הגמרא.

במכינה שלנו יש פרדוקס, אני מניח שהתכנית איך מחנכים לערכים הרבה פחות מגובשת מאשר במכינות אחרות אולי אפילו תתאכזבו כמה זה דליל, איך מחנכים לערכים. אין פה איזו תכנית אסטרטגית מגובשת איך מחנכים לערכים. יוצאים מפה אנשים מאוד ערכיים, הערכים פה אינם משהו חיצוני, אנחנו באופן כללי אנשי אמונה ותורה, אנחנו מאמינים שחיבור של אנשים לתחנת הכח הזאת, התורנית האמונית, היא תעשה, כשזה בא בשילוב עם העצמת האישיות, היא תעשה אותם לאנשים טובים יותר. לא מפרידים בין החינוך הערכי לתורני. כשאנשים יושבים פה ולומדים גמרא, את לא תחברי את זה לכותרת של חינוך ערכי, נכון? לומדים תורה. אבל אצלנו זה חינוך ערכי. למדנו את פרק החובל אנשים שמרביצים אחד לשני ואיך הם יפצו אחת את השני. זכויות משפטיות. הדיונים האלה התלמודיים, הרמת מכסה המנוע של המקרים האלה, זה חינוך

לערכים. סוגיות בגמרא הם ערכים. הספר "מסילת ישרים" זה חינוך לערכים או חינוך דתי? במה הספר הזה עוסק? עוסק באיך להיות אדם טוב יותר, עוסק בזה שלפני שיש לך זכויות, יש לך חובות. זה מאוד שונה מהשיח של העידן שלנו של זכויות אדם. זה ספר שאומר אדוני יש לך חובות אדם. הדוגמאות שלי יהיו קשורות לחיי צבא מהצבא, אני בא משם, אני עוסק בממשק של בית המדרש והצבא, דברים שאת לא מגדירה בכלל כחינוך לערכים ככה אנחנו מחנכים אותם לערכים. חוט השדרה שלהם נבנה מיראת שמיים אמונה אידיאליזם, מחויבות אחריות, מהמכלול של מה שנלמד מההיבט הערכי אידיאליסטי תורני רוחני, הכל בא ביחד (מכינה תורנית).

בשונה מהמכינות הכלליות והמעורבות, במרבית המכינות התורניות לא מתנהל אורח חיים של ניהול עצמי, החניכים אינם אחראים על התכנים ועל הפעילויות השונות.

פרק 2

חינוך לערכים של דמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות הכלליות ומעורבות

כל ראשי המכינות הכלליות והמעורבות שהשתתפו במחקר ציינו את החשיבות שבקידום החינוך לדמוקרטיה במכינות הקדם צבאיות. לדבריהן החניכים יוצאים ממערכת החינוך הממלכתית עם הבנה מוגבלת ומצומצמת ביותר את המשמעויות המהותיות של הדמוקרטיה.

שאלתי את החניכים מה זה דמוקרטיה. התשובות מאלפות בשלב הזה. יש פער אדיר בין מה שמצפים מהם לפעמים למה שהם יודעים. ענו לי שזה שלטון הרוב, הפרדת רשויות. ענו מה שהם למדו לבגרות ובטח ישכחו עוד מעט. הם הופתעו שכשהם אמרו שלטון הרוב אני אמרתי שאני חושב שחלק חשוב בדמוקרטיה לתת במה למיעוט ולא רק לרוב. הרוב בסדר, יש לו מספיק כוח. הדמוקרטיה מאפשרת להסתכל על אחרים מאיתנו – ראיתי אנשים מופתעים ממש. בסוף המכינה הם מבינים. אם עדיין אחרי עשר שנים עונים לי דמוקרטיה זה שלטון הרוב או הצבעה בבחירות, זה לדעתי כישלון שלי שלא הצלחנו להבהיר את המהות של דמוקרטיה (ראש מכינה כללית).

החניכים באים עם תודעה מינימלית בנוגע לדמוקרטיה, מבחינתם דמוקרטיה זה שילטון הרוב, הפרדת רשויות. היכולות להתבטא, ליצור, הן מאוד נמוכות (ראש מכינה מעורבת).

מהמחקר עולה כי נושא הדמוקרטיה אינו מוגדר במכינות הקדם צבאיות הכלליות והמעורבות כתחום תוכן נפרד ומחייב. עם זאת המכינות הקדם צבאיות הכלליות והמעורבות הן קרקע פורה ומגוונת לחינוך לערכים בכלל ולערכים של דמוקרטיה בפרט. ניכר כי במכינה הקדם צבאיות מתקיימים התנאים הבסיסיים המאפשרים חינוך להטמעה של ערכים: שייכות

לקהילה המתנהלת על פי עקרונות דמוקרטיים, השתתפות פעילה בתהליך קבלת ההחלטות ובאכיפתן ושותפות בפתרון בעיות חברתיות ומוסריות מחיי היום-יום, מפתחות מחוייבות לקהילה ומטפחות ערכים של אכפתיות ושל אחריות הדדית.

נראה כי היבטים שונים של ערכי הדמוקרטיה מתקיימים ונוכחים כמעט בכל מרכיב ומאפיין במכינה הקדם צבאית הכללית או מעורבת: בחיי היום-יום במכינה, בתרבות וברוח המכינה, בסגנון השיח, בתכנים הנלמדים ובתהליכים השונים שעוברים החניכים.

ערכים של דמוקרטיה מתקיימים **במהות המכינה, בתכני המכינה ובתהליך שעוברים במכינה.**

ערכים של דמוקרטיה במהות ורוח המכינה

מרבית ראשי המכינות ציינו כי המכינה מתאפיינת בתרבות דמוקרטית המתבטאת בהוויה המכינתית, **בסגנון השיח הסובלני** והמכבד המתקיים במכינה, בהקפדה על **חשיפה למגוון קולות, דעות** במרחב המכינתי, והלמידה באמצעות התמודדות עם **שאלות, דילמות** ו**קונפליקטים**.

יש הלימה בין צורה לתוכן, עצם זה שהשיעורים מתנהלים בצורה של שיח, שיח מחלוקת ושיח כיבוד למחלוקת, יכול להיות שהנושא לא צבוע נטו דמוקרטיה, אבל עצם זה שכל אחד מוזמן להביע את דעתו ולומד להקשיב ולכבד, אלו מסרים שעוברים בשיעורים, לא יכול אדם ללמד במכינה אם הוא לא מאפשר שיח דמוקרטי בשיעור שלו. יש לפעמים מרצים אורחים שהם לא כאלה אבל עדיין חשוב שהחניכים יפגשו אותם, שיפגשו את כל הקשת. גם בשיח הבסיסי בצוות כמעט כל ההחלטות בצוות מתנהלות בשולחן עגול, גם לחדשים יש זכות החלטה ואמירה וזה מחלחל עד למטה לחניכים (ראש מכינה מעורבת).

צוות המכינה מגוון ופלורליסטי. המכינות הכלליות והמעורבות מאופיינות בהצגה ובחשיפה של החניכים למגוון דעות ובתפיסות פלורליסטיות. הגישה הפלורליסטית מתבטאת גם הרכב הצוות החינוכי ובצוות המורים.

יש לנו חבורה של מורים ומורות שמזהים עם המקום. מבחינת הרכב הצוות מקפידים שיהיו גם דתיים וגם חילונים. קשת רחבה. כשעשינו יום השתלמות של הצוות שלנו, הסתכלתי על הצוות ואמרתי לעצמי תסתכל מה זה, בחלוקה קלאסית כמעט אף אחד לא יושב על המשבצת הטיפוסית פה (ראש מכינה מעורבת).

מבחינת המורים דתיים חילונים מגוון, יחס שווה בין נשים לגברים במרצים ובצוות
(ראש מכינה כללית).

המחקר מלמד כי יש הבדלים בין המכינות הכלליות והמעורבות במשקל ובהיקף העיסוק
בערכי הדמוקרטיה במכינה.

הבדלים בהיקף ומהות החינוך לדמוקרטיה. נראה כי יש הבדלים בין המכינות במידת
המרכזיות שייחסו לדמוקרטיה בחזון והמטרות שלהם ובאופן שבו התבטאו במכינה ערכים
כמו פלורליזם, הומניזם. מהמחקר עולה כי במכינות הכלליות המגדירות עצמן "חילוניות" יש
עיסוק נרחב יותר בערכי הדמוקרטיה. במכינות אילו הובלטו יותר ערכים של דמוקרטיה
וערכים הומניסטיים, הדמוקרטיה הובלטה כתחום תוכן במכינה, שיעורים הוקדשו לנושא
והובלטו ערכים אילו כחלק מהגדרת המכינה.

ערכי הדמוקרטיה משולבים בתוך היום-יום של המכינה, מעבר לקורס של מגילת
העצמאות מה שהכי מתכתב עם ערכים דמוקרטיים מבחינת תוכן סילבוס זה
מאוד משולב ביום-יום. חשוב לעסוק בתכנים דמוקרטיים. המכינה רואה עצמה
בתור ה"מקף" בין יהודית ודמוקרטיה. אנחנו מאמינים בחשיבות ובאיזון שבין
שני הדברים, אנחנו מחפשים להיות נושאי הדגל החברתי בתנועות היהודיות,
ונושאי הדגל היהודי בתנועות החילוניות. אין סתירה בין יהודית לדמוקרטיה, יש
מתח (ראש מכינה כללית).

המכינה היא מאוד החינוך ההומניסטי – אני לא יודע אם ממש מייחד את
המכינה אבל מקפידים להדגיש. דגש על חינוך הומניסטי זה מאתגר לא מעט.
המשפט שהכי מאפיין אנחנו הוא "שמים את האדם לפני אידאולוגיות גדולות".
יש פה מגוון דעות וזה בסדר. גם אם משהו אחד בוחר להביע דעה שונה, הוא
אמור לעשות את זה בלב שלם. אנחנו שואפים שיעשה בלב שלם ולא ירגיש לא
בסדר שדעתו אחרת (ראש מכינה כללית).

הבדלים במידת הדגשת והעדפת הערכים הדמוקרטיים. ניכרו הבדלים בין המכינות
בתפיסת הגישה לחינוך לערכים בכלל ודמוקרטיים בפרט. מכינות רבות ביטאו גישה
נייטרלית הנמנעת מלחנך לערכים מחייבים, ביניהם חינוך לערכי דמוקרטיה, והתמקדו
בחשיפה למגוון דעות, להקניית ידע ולגיבוש זהות המאפשרים הפעלת שיקול דעת שיטתי
ומובנה במצבים של בחירות ערכיות. במכינות אילו הודגשו ערכים של סובלנות, עשיית למען
הזולת, מחוייבות לחברה. במכינות אחדות, בעיקר אילו שהגדירו עצמן "חילוניות", בלטה
גישה הרואה חשיבות בהעדפה ברורה של השקפות הנובעות מאופייה של המדינה
כיהודית ודמוקרטיה.

את ההתלבטות בנוגע לגישה החינוך לערכי דמוקרטיה היטיבו לבטא ראשי מכינות כלליות
חילוניות.

אני חושב הרבה באיזה שלב אתה מעביר מסר חד משמעי? מה יכול להעביר
אותו באופן ברור ודמוקרטי? זאת התלבטות שבין להעביר מסר בתוך המילה
מכובסת "זה מורכב", לבין להגיד ברור: זו הדעה שלנו ועם זה אני רץ. בתוך
התפיסה חינוכית דמוקרטית האם יש דברים חד משמעיים? להגיד לחניכים
"אתם צריכים להיכנס לעמדות מפתח בחברה ואם אתם לא שם - נכשלנו" האם
זו אמירה דמוקרטית? פחות דמוקרטית. האם אני מאמין בה? כן. איך מייצרים
שיח מחנך לערך? יש מי שמאוד חד משמעי במסרים, אומרים ברור אתם
צריכים ללכת לגדודים, בנות לחינוך, להתפקד למפלגת העבודה. אני לא שם.
אני כן יותר גמיש. מצד שני בתוך ההסללה הזאת יש המון כח, בעיקר אם היא
משכנעת. בתורניות זה ככה, זה מייצר מציאות ועשייה. השיח "המורכב" מאוד
בקלות יכול ליצר אדישות ולהיות יותר אנמי. השאלה הנשאלת היא איך אני
מייצר ראיית מורכבות וגם דוחף למקומות של השפעה ולעשייה שלפי הערכים
שאני חושב שהם נכונים במכינה שמדברת על חברת מופת? זה המתח בתוך
השיח הדמוקרטי (ראש מכינה כללית).

המכינה היא מאוד החינוך ההומניסטי – מקפידים להדגיש. זה מאתגר לא מעט.
למשל בשנה שעברה חלק מבוגרי המכינה פתחו חוג בזלת במפלגת העבודה,
אז אחד מדריכים שהדריך בשנה שעברה והוא גם בוגר, גם היה פעיל במכינה,
באמצע השנה ורצה לפרסם במכינה את החוג. אמר מה דעתך? היה דיון
בצוות אם להציג לחניכים במכינה את החוג ולעודד אותם להתפקד. מצד אחד
פרויקט נהדר, אני מאוד בעד אקטיביזם והתפקדות ואני חושב שזה דבר חשוב
אבל בסוף הכרענו שהחניכים עדיין נמצאים בשלב מוקדם ואנחנו קודם רוצים
שיחזקו את הזהות שלהם. בסוף הצגנו בשלב מאוחר בשנה כשהיינו שלמים עם
עצמנו שלחניכים כבר אין בעייה להגיד: לא, לא מתאים לנו. כל עוד זה פוליטי
אני רוצה מאוד שיתפקדו אבל אם משהו מאוד מתחבר לליכוד אז שיתפקדו
לליכוד (ראש מכינה כללית).

ערכים של דמוקרטיה בתוכן - משבצות תוכן מובנה - שיעורים סדרות, סיורים

כל ראשי המכינות שראינו ציינו כי ביטויים שונים של דמוקרטיה מתקיימים בתכנים השונים
של המכינה: בשיעורים הפרונטליים, בסדרות, בסיורים, בשבועות הנושא ובימי העיון.

- **בסדרות** - עיסוק בסוגיות הקשורות בערכים של דמוקרטיה קיים בסדרות (בעיקר
בסדרת יהודה ושומרון, החברה הערבית, וסדרת ירושלים). בסדרות אילו בולטים
ערכים הקשורים בחשיפה למגוון דעות ותפיסות עולם, לזכויות אדם, שוויון, חופש
וחופש הביטוי ולעיסוק בקונפליקטים והתנגשות ערכים.

ערכנו סיור עם בעיר העתיקה בחברון נפגשנו עם דובר היישוב היהודי בחברון, התארחנו בבית פרטיים של תושבים. זה היה מטלטל מכל הכיוונים היו כאילו שאמרו: "וואו הם אנשים נורמליים, יש פה בני אדם". אני שמח שזה היה. נפגשנו עם מישהו מהשומרון מאוד קיצוני בדעותיו אדם כל כך כריזמטי שאני תוך כדי שיחה מתחיל לחשוש. אומר דברים שהתוכן לי עושה לי "חררה" אבל החברה הצעירים מוקסימים, הולכים שבי אחרי הקסם האישי שלו. ויש כל מיני דוגמאות נפגשנו מצד אחד עם עומר בר לב מירושלים - מאוד מתרשמים מהאישיות שלו, ועם שולי מועלם וזה היה להם קשה לשמוע אותה. נפגשים עם כל מיני סוגים ודעות מגוונות (ראש מכינה כללית).

כשעושים סדרה ביהודה ושומרון, שזו הסדרה עם הכי הרבה קונפליקטים. מעצם בניית הסדרה, שהחניכים בונים אותה ושהם צריכים להכיל ולהציג את כל הזרמים והצדדים, צריכים לשמוע ולכבד את כל הדוברים, לפעמים יש חניך שהוא תושב התנחלות וחניך אחר אומר לו שצריך לפנות אותו מהבית שלו, זה לא פשוט, והם לומדים להתנהל בתוך קונפליקט וריבוי דעות במקום הכי רגיש. סדרת ירושלים – יש בה עיסוק בירושלים כמוקד השלטון והרשויות, ויש בה גם התעסקות עם הסיפור של מזרח ירושלים. נפגשים עם נציג עיר עמים או ארגון אחר. פוגשים את ירושלים מכל הכיוונים (ראש מכינה מעורבת).

- **בשיעורים - מידת העיסוק בערך הדמוקרטיה בשיעור וההיקף של העיסוק משתנה ממכינה למכינה. במכינות שהגדירו את החינוך לערכי הדמוקרטיה כחלק מהמטרות של המכינה (מרביתן חילוניות) מתקיימים שיעורים דמוקרטיה כתחום תוכן נפרד.**

יש להם קורס דמוקרטיה וחברה ישראלית. שם יש להם מורה שהיא אישה מפורסמת באיזור - אישה אורתודוקסית, שהגישה בג"צ על שמנעו את בחירתה למועצה הדתית, פעילת זכויות אדם רדיקלית, פמיניסטית. היא לוקחת את מגילת העצמאות ונותנת כל מיני סוגיות בחברה הישראלית לאור מגילת העצמאות. זה מייצר את המהלך של דיון בנושאים של שוויון, עיסוק בערכים הומניסטיים. זה מאפשר מהלך של הבנה יותר עמוקה של מאפייני החברה הישראלית, של הסתכלות על כל המוחלשים של החברה הישראלית ויצירת תחושת המחויבות והאחריות. זה מעורר את השאלות איך אני כאזרח יכול לבוא ולשנות (ראש מכינה כללית).

במרבית המכינות ערכים שונים של דמוקרטיה עולים במגוון שיעורים ותחומי למידה: שיעור העוסק בסוגיות שונות בחברה הישראלית, חברה וכלכלה - פערים בחברה, קונפליקטים בחברה הישראלית, שיעורים הקשורים לחקיקה ולבית המשפט העליון ובשיעורי אקטואליה.

זה נמצא בלפחות בארבעה שיעורים במכינה. שיעור על זכויות אדם מלמדת את התשתית הבסיסית בחשיבה המערבית לזכויות אדם, בשיעור סוגיות בחברה הישראלית - שיעור אזרחות לכל דבר, השיעורים שלי שעוסקים בהגות ציונית שבדקת מה צריכה להיות הדמות של המדינה היהודית דמוקרטית (ראש מכינה מעורבת).

קורס על מגילת העצמאות. בקורס על מגילת העצמאות ההתייחסות למגילה היא כאל טקסט קנוני. לומדים אותה כמו טקסט תלמודי. החבר'ה יתמקדו ויידרשו לשאלות כדוגמת מה מתוך המגילה אנחנו מצליחים להגשים, מה הפערים שהם מזהים, אילו שינויים צריכים להיות בחברה? יש גם סמינר פוליטיקה – רגע ממוקד על הדמוקרטיה הפרלמנטרית (ראש מכינה כללית).

אין מצב שמפגשי אקטואליה לא יעסקו בחופש הביטוי וב"חופש המימון" של מירי רגב, ביחסים בין תרבות לבין שלטון, היחסים בין הון ושלטון, מתווה הגז ועוד נושאים על סדר היום (ראש מכינה כללית).

ערכים של דמוקרטיה בתהליך - אורח החיים המכינתי: חיי הקבוצה והניהול העצמי

כאמור, אורח החיים המכינתי דומה מאוד בכל המכינות הכלליות והמעורבות. חיי היום-יום במכינה מאופיינים בפעילות ענפה וגדושה ומחייבת המתחילה מוקדם בבוקר ומסתיימת בשעות הלילה המאוחרות. המכינה במהותה מבוססת על חיי קבוצה, אשר בתהליך הדרגתי מקבלת אחריות לניהול עצמי באמצעות פרקטיקות שונות: מליאה, צוותים האחראים על אורחות החיים והתכנים במכינה. בהדרגה החניכים מפתחים מיומנויות של ניהול פרויקטים, כתיבת חוקה, קיום דיוני מליאה עד לקבלת ניהול עצמי כמעט כולל של המכינה.

חיי הקבוצה: חניכי המכינה מנהלים חיי קבוצה שבה מקפידים על קיום שיח סובלני ומכבד ומתקיימים תהליכים דמוקרטיים יום-יומיים ומובנים.

החבר'ה מגיעים לפה כשהם לא מכירים חיי קבוצה. לא רואים את הקושי של פרט, לומדים לשים לב מתי הקבוצה מחליטה על הפרט ומתי הקבוצה מתחשבת בפרט. לומדים את המתח שנוצר כשהקבוצה מחליטה על הפרט ולהיפך. זה מערך לימוד מאוד מיוחד וקשה. הפרקטיקות מאוד מגוונות. יש את הפרקטיקות הקלאסיות כמו המליאה. יש במליאה מורכבויות של לזהות איזה החלטות דורשות רוב מכריע ואיזה החלטות דורשות רוב יחסי. למשל אם רוצים להישאר עוד שבת האם זה ייפול על חודו של קול או שצריך 80 אחוז בחירה? זה מעלה המון דיונים דמוקרטיים. זה ממש לאמן שריר מסויים של תפיסה רחבה של פרט מול קבוצה (ראש מכינה כללית).

דרישה והכלה ברגע שתייצר תהליך חינוכי שמכוון לזה שמרכז העשייה היא הם- אתה. זה מצב שתמיד שם. זה טומן בתוכו חינוך משמעותי לערכים דמוקרטיים. הם חיים שנה שלמה בתודעה הזאת ובאופן מעשי זה שכל צעד שלהם הם צריכים לקחת בחשבון מה אני עושה ואיך משפיע על מי שלידי. זאת התנהלות מרכזית בחברה דמוקרטית. הוויית חיים שאני מתחשב במי שחי איתי ומצפה שמי שחי איתי יתחשב בי. ההדגש בדיונים על ההשפעות זה לרוב על מיעוט (ראש מכינה כללית).

מהראיונות עולה כי במכינות המעורבות המאופיינות בתמהיל חניכים הטרוגני יותר מהמכינות הכלליות, הקבוצה מתאפיינת במגוון רחב יותר של תפיסות עולם, עמדות פוליטיות, תפיסות חברתיות וכמובן מידות שונות של דתיות וחילוניות. חיי הקבוצה במכינות אלו מאופיינים במתח מובנה ומתמיד הנובע ממפגש של שונות, והתמודדות יום-יומית עם עמדות, ערכים ואמונות שונות. חיי הקבוצה במכינות המעורבות מתאפיינים בדגש מיוחד על שיח מכבד וסובלני, על קיום דיאלוג מתמיד ובהתמודדות עם קונפליקטים ומתחים כחלק קוהרנטי של הקבוצה.

אני מרגיש שכל מה שהמכינה עושה זה הנשמה של דמוקרטיה. חיים פה יחד דתיים, חילוניים, ימנים ושמאלנים וכל מה שעושים זה לומדים איך חיים ביחד. אנחנו אנשים שרואים את המחלוקת כערך. אחד הדברים החשובים זה ריבוי דעות. אצלי המקום המרכזי הוא מקום של קרע. אתה תמיד חי במתח בין שני מוקדים. אני מדבר על זה המון. זה לבת הקיום במכינה: דתיים וחילוניים יש איזשהו עומק בתפיסת העולם הדתית ויש עומק בתפיסת העולם החילונית והן חייבות להתקיים זו לצד זו. מכינה מעורבת זה לפעול מתוך קרע כזה ובסוף לקבל החלטות. זה השיח הבלתי פוסק במכינה (ראש מכינה מעורבת).

ניהול עצמי. במכינה מתקיים גם ניהול עצמי של החניכים. באמצעות המליאה והצוותים של חניכים המקבלים על עצמם באופן הדרגתי במהלך השנה אחריות, מפתחים מיומנויות של ניהול עצמי באמצעות ניהול פרויקטים, כתיבת חוקה, קיום דיוני מליאה ומקבלים בהדרגה לידיהם את ניהול עצמי כולל של המכינה.

אנחנו מאוד מנסים לחבר כל הזמן לתאוריה, לפני שבחרים הם כותבים אמנה קבוצתית מדברים על האמנה של רוסו, מנסים לחבר מהתאוריה לפרקטיקה. משחקים עם זה. אחרי שלושה חודשים יש מעבר לניהול עצמי. הם עושים על המכינה, מה לשימור ומה לשיפור. הם מפרקים את הכול ובונים הכול מחדש והכול בהחלטות מליאה. אילו שבועיים לא פשוטים של מליאות מהבוקר עד הלילה, כמו בכנסת. ושם אנחנו מאוד איתם בתוך התהליך, בתוך התסכול.

הרבה פעמים הקושי הוא לא בלהביא את זה לתיאוריה אלא איך כל התהליך הזה משפיע על הרגש. זה תהליך שלוקח זמן, זה מתסכל, מייאש ויוצר בלבול של בין עיקר לתפל. גרף הלמידה מדהים בין מליאות של תחילת שנה וסוף שנה זה שמיים וארץ ברצינות ויכולת להבין מה יכול להשפיע על אורח החיים שלהם ומה לא (ראש מכינה כללית).

גבולות הניהול העצמי - כל ראשי המכינות הכלליות והמעורבות שהתראינו ציינו לצד הניהול העצמי גם את הגבולות על הניהול העצמי של החניכים. לדברי המרואיינים הגבלת הניהול מתרחשת כאשר צוות המכינה מטיל וטו על החלטה שהתקבלה במליאה, או לא מאפשר העלאה של נושא לדיון במליאה. בכל המכינות לא מתאפשר דיון על קווים אדומים של אמנת המכינה הכוללים שימוש בסמים והדחה של חניכים ובנושאים העומדים בניגוד לחוק.

נוסף על כך, מדברי המרואיינים עולה כי המכינה לעתים מתערבת בתכנים או בבחירת מרצים שבחרו החניכים, אשר צוות המכינה מצא שהם אינם עומדים ברוח ערכי המכינה. במקרים כאילו צוות המכינה אינו מאפשר לקיים את החלטות המליאה או הצוותים. גבולות אילו מושמים בעיקר במקרים של מתן ביטוי לעמדות הנתפסות כשעומדות בסתירה מוחלטת לערכי המכינה או שאינן מותרות בחוק. הגבלת הניהול העצמי והטלת הווטו הם קרקע לעבודה, דיון ועיבוד עם החניכים סוגיות שקשורות בגבולות הדמוקרטיה, בחופש ביטוי, פלורליזם וסובלנות.

מאוד מדברים על עשייה בתוך מרחב גבולות. מרחב החלטה בתוך מרחב מוגדר. זה מייצר משברי אמון, מייצר התנגשויות זה לחם יומנו. אנחנו מחכים לזה. הם אומרים שזה ניהול העצמי שלנו. שם קפיצת המדרגה, שם יכול לקרות המהלך שהם יקבלו החלטה במליאה שחורגת מהגבולות שלהם, למשל אם יחליטו ששיעור מסויים הוא רשות, ואנחנו נגיד: זה לא להחלטתכם - קבענו שזה חובה. הם אומרים: זה לא ניהול עצמי, אמרתם שאנחנו יכולים לקבל החלטות. זה לא משהו שאנחנו מפחדים ממנו אלא מצפים לו. באותו רגע מתאפשר לנהל שיח על קונפליקט. הוא יתנהל הרבה יותר עמוק והלמידה משמעותית. הם יבינו את המתח בין מרחב היצירה שלהם לבין המרחב של הגדרת המערכת (ראש מכינה כללית).

מראיונות המחקר עולה כי בכל המכינות הוציאו מחוץ למרחב הלגיטימיות ארגונים ואנשים המייצגים עמדות גזעניות או כאילו המעודדות אלימות. עם זאת ניכרו הבדלים בין

המכינות בנוגע לרוחב השיח הלגיטימי במכינה ובמידת הסובלנות ויכולת המכינה להכיל עמדות וארגונים המייצגים תפיסות לא פופולריות, המעוררות אנטגוניזם בציבור הישראלי. ביטוי לשוני בהתייחסות המכינות לעמדות שנויות במחלוקת בציבור בלט בכל ראיונות המחקר בהתייחסות לארגון "שוברים שתיקה" ולמידת הלגיטימיות שלו.

לשוברים שתיקה אין זכות כניסה למכינה. למכינה שלנו יש גבולות גזרה. כל מה שנמצא בספקטרום הממלכתי הוא בפנים. אני אפילו לא אומר ציוני. מפלגות ערביות נכנסות, מרץ נכנס, זהבה גלאון הייתה כמה פעמים, נפתלי בנט מן הצד השני. אבל אין לי עניין להביא את איתמר בן גביר. לא רוצה שישמעו מה שיש לו לומר, ולא בנצים גובשטינים - הגזענות שלו היא אפילו לא מוחבאת, זה לא תופס, לא יקבל את הבמה. וגם מי שיצא להרצות בחו"ל וגרם לעולם להבין שצה"ל צבא של רוצחי ילדים. הם לא יקבלו במה. באים ארגוני שמאל אחרים כמו עיר עמים ושכמותו, ארגוני שמאל שאללה יוסטור - זה קורה (ראש מכינה מעורבת).

תמיד עולה דיון אם להביא דוברים או אנשים שמקדמים אג'נדה כזאת אם אנחנו יכולים להכיל זה שיח קשה ברמה דמוקרטית. מה גבולות הדמוקרטיה? איפה אפשר להגדיר שזה מסר לא לגיטימי במסגרת שלנו? בשנים אחרונות עלתה השאלה אם להביא את שוברים שתיקה, למרות שהם לא מדברים על סרבנות אף פעם. נעשה בשיח הציבורי עליהם עליהם ונוצר מתח והחלטה של הרבה ראשי מכינות, גם חילוניים, שלא להיכנס לפינה הזאת. אבל זה אבסורדי כי ארגונים שהם שמאלה מהם, לארגונים כמו בילעין יש כניסה למכינות. זה משהו שהוא לא הגיוני מבחינת השיח שלנו (ראש מכינה כללית).

מכינות ספורות בלבד ציינו את החשיבות הרבה בחשיפת החניכים לארגון שוברים שתיקה למרות המורכבות, ואת ההבחנה של המכינה בין עמדות שנויות במחלוקת לגיטימיות לבין עמדות שנויות במחלוקת לא לגיטימיות, שהמכינה לא תאפשר להשמיע, למרות החלטת החניכים.

אחת הדילמות הגדולות הייתה כשחניכים באו ואמרו בשנה שעברה שרוצים להיפגש עם שוברים שתיקה. שנה שעברה היה בכותרות שזה ארגון לא ציוני, "וואלה", היה ויכוח בין החניכים וההכרעה הייתה במליאה. הוחלט להיפגש. אבל איפה אני שם את גבול? כשעלה העניין בואו נפגש עם להב"ה בנצי גופשטיין. היה הדיון עם החניכים, הם באו ואמרו למה שוברים שתיקה כן ולהב"ה לא? זה לא מגוון דעות. אז ישבתי ואמרתי להם שאני לא שם את זה על כף מאזניים, זה לא זה מול זה וזה לא מקביל לזה. במקרה של להב"ה אני אמרתי במפרש: המכינה שלנו לא תיפגש עם ארגון להבה. לא היה דיון בנושא. היו שהתמרמו שבאו ואמרו אתה אומר שאתה רוצה להיות הומניסט, אנחנו אנשים עם דעה. קיבלנו החלטה ואתה תמנע מאיתנו? אנחנו יכולים לראות אותו בפייסבוק. הם צודקים. אני לא שלם עם כל מה שאני עושה וגם שיתפתי אותם בזה. אבל אמרתי להם שהמסר שלו זה משהו שמלכלך. אדם מבחינתי האישי מעביר

מסר של קריאה לאלימות, היא אחרת מאשר שוברים שתיקה. ודיברנו על זה והסתה איפה שלא נמצאים שיח אלים וזה אחרת. שוברים שתיקה לא מייצרים שיח אלים. אולי משמיעים, אולי לא אמורים לעשות את זה בחו"ל אבל אין הסתה. שמת'י גבול. לא הייתי חי עם זה בשלום שחניכים שלי נפגשים עם אדם שמסית (ראש מכינה כללית).

ערכים של דמוקרטיה וחינוך לעשייה חברתית

החינוך לאזרחות מעורבת, אחראית ופועלת למען החברה הוא אחד מעמודי הטווח המרכזיים של המכינות הכלליות והמעורבות. מכינות אילו מדגישות את העשייה החברתית כחלק מחינוך למנהיגות פעילה, מחוברת ומחויבת לסביבה ולחברה. בכל המכינות שמים דגש נרחב על עשייה חברתית ומוקדש בתכנית השבועית זמן רב לעשייה החברתית בקהילה, ללימוד ולעיבוד התהליכים ולמתן כלים המסייעים בניהול פרויקטים בקהילה.

עם זאת, ניכרו הבדלים בין המכינות בהדגשים ובמסרים שהעבירו בנוגע למהות ותכלית העשייה החברתית.

מרבית המכינות עסקו בעיקר בהדגשת החשיבות של רגישות החברתית, האחריות והעשייה של הפרט למען הכלל ולמען המוחלש בפרט.

אחדים מראשי המכינות, הדגישו את החשיבות בהבנת ההקשר החברתי של עולות חברתיות, חוסר שוויון, אי צדק חברתי וכלכלי וגם את החתירה לשינוי חברתי ואקטיביזם. במכינות אילו שמים דגש רב על אקטיביזם וחתירה לשינוי ותיקון חברתי כערך מרכזי וחשוב.

המטרה שלנו היא לעסוק במנהיגות תוך התעסקות בסוגיה חברתית בוערת. הרעיון הוא שאנחנו מפתחים את השריר האקטיביסטי שיוצאים לעשות משהו כדי לשנות את החברה. שיהיו זמנים שבמכינה שאני לא מתעסק רק בעצמי, בלמידה ובהעשרה, אלא מסתכל חברתית. ההסתכלות היא לא רק על התנדבות אלא גם אימון של שריר אקטיביסטי. הרעיון הוא לצאת מפה פעילים חברתיים (ראש מכינה כללית).

יש שיח כזה של מידות טובות. מסרים כמו "הכי חשוב זה להיות אדם טוב". אוקיי. זה נהדר, זה נשמע טוב. אבל מה זה אומר להיות אדם טוב? מה המבנה פוליטי של הדבר הזה של להיות אדם טוב? למשל אנחנו דנים על קיצבאות הנכים. מה עושים עם הדבר הזה? נקודת המוצא שאין כסף לשלם לנכים זה מה ששומעים בחדשות. וחניכים מעלים את האלה שזה עניין של סדרי עדיפויות. כסף יש, השאלה למה הוא הולך (ראש מכינה כללית).

שני בוגרים שלי הקימו את השומר החדש, שהפך להיות ארגון מאוד גדול. בהתחלה נתפסו כמיליטנטים, נגד הערבים. זו דוגמה לרוח המכינה של אקטיביזם שבמקום שאינו תואם בהכרח את הערכים והתכנים של המכינה. מי שעשה את מלחמת הסופרים נגד סטימצקי הוא בוגר המכינה, אקטיביסט,

למרות שאני מתנגד לתפיסה הקפיטליסטית שלו. המטרה שהבוגרים יהיו אקטיביסטים בלי לאמץ את תפיסת עולמי (ראש מכינה כללית).

יש גם סוגיות של רעות ונתינה אבל זה לא ערך חזק כמו נושא האקטיביזם במכינה. זאת לא שנה שמטרתה לעשות למען הקהילה אלא חינוך לדרך חיים של להיות אזרח פעיל בחברה הישראלית. חינוך למחויבות חברתית. זה שיח זר לחברה האלה. אחד הדברים הראשונים שנדרשים פה זה לפרק דיכטומיות. זה לא "או" - "או", אאפשר לשלב, להסיר את שיח ההקרבה. בואו תראו איך משלבים. אם מעניין אותך הייטק, אתה יוכל להקים חברה שיש לה זכויות לעובדים ואין עובדי קבלן, ופערי השכר בה לא גדולים. אבל לשמר שיח של ערכים ומחויבות חברתית, כי זה שונה מהחברה שאנחנו חיים בה, זה דורש עבודה כל הזמן (ראש מכינה כללית).

למשל יש לנו את כל ההתנדבויות מערך של התנסויות ועשייה בקהילה, אז אנחנו מדברים על זה לא להתנדב כדי להתנדב. עוד לפני שמדברים על ההתנדבות אנחנו מנסים להבין מה זה סולידריות חברתית, מנסים במהלך כל השנה לפתח את הרגישות החברתית כשאוטופיה מבחינתי זה כשלאדם יש רגישות חברתית הוא יבחר לעשות לשנות בחברה. ולא הפוך. לא מוציאים אותם להתנדב ואז יפגוש אנשים שהם שונים ממנו ואז הוא יתחבר. הם מתנדבים הרבה אבל אנחנו לא מתייחסים לזה כקבלני כח אדם שיוצאים לעבודת התנדבות, הם חוזרים ועושים דיון ליווי (ראש מכינה כללית).

כל ראשי המכינות שהתראיינו ציינו את השירות משמעותי בצבא כערך מרכזי במכינה. נראה כי בכל המכינות מעביר הצוות החינוכי במכינה מסר ברור וחד משמעי של ציפייה מהבוגרים לשירות משמעותי. כפי שציין ראש מכינה מעורבת:

הדבר המרכזי שקורה שהמכינה צורבת רגש של אחריות לכל אחד בפנים וזה שריטה פנימית. זה רגש של אחריות שלא נותן מנוח. זה מאפיין את בוגרי המכינות יש לזה צדדים שליליים. בוגרים שמסתובבים עם רגשות אשם שלא עושים מספיק. במכינה זו שנה מאוד תובענות שמציגה מודל של חיים אידאליים. בוגר מגיע לגיל 26 לומד באוניברסיטת תל אביב, עובד. לא מרגישים שחיים לפי האידאלי שהמכינה הציבה. יש חווייה שיש ציפייה שאי אפשר לממש. אני נתקל כל שנה בקושי מול בוגרים שלא יוצאים לקצונה ומרגישים שהמכינה מצפה מהם לצאת. אני אומר זה לא פשוט להגיד לחניך יש לי ציפייה כי אם הוא לא עומד בציפייה הוא מרגיש שהוא מאכזב אותי. הצד השני להגיד שאין ציפיות בכלל זה לא נכון. המסר שיוצא ממני לקצונה שמי שיכול לצאת והצבא רוצה שיצא, הוא צריך לצאת ובפירוש אני אומר שזו אחת הבעיות. הרוב לא יוצאים לקצונה כי ככה זה. מי שלא יוצא, תעשו שירות משמעותי. מצד שני אני אומר אנחנו רוצים שתמצו את הפוטנציאל, שהמדינה שמה כסף עליכם כי רוצים שתגיעו למקומות משפיעים בצבא.

תפיסת החינוך לערכים ולערכים של דמוקרטיה מנקודת מבטם של בוגרי המכינות הכלליות והמעורבות

מקבוצות המיקוד עולה כי בוגרי המכינות הכלליות והמעורבות מסיימים את שנת המכינה כשהם מנוסים יותר בחיים בקבוצה, סובלניים לעמדות שונות משלהם, פתוחים וסקרנים יותר לסביבתם. עוד עולה מהמחקר כי בוגרים אילו מכירים יותר את החברה הישראלית המורכבת, רגישים לפערים חברתיים ולסוגיות חברתיות הנוגעות בחברה, והם בעלי תחושת אחריות ומחוייבות מפותחת לעשייה חברתית. הבוגרים הצביעו על קיומם של ערכים דמוקרטיים באורח החיים המכינתי, בחיי הקבוצה, במליאה, בשיעורים ובסדרות.

קבלת ההחלטות במכינה היא דמוקרטיה, פעם ראשונה שזה נגע לי בחיים האישיים. בבית הספר, במשפחה, לא הייתה לי השפעה או אמירה. במכינה יש דברים קבועים אבל ההתנהלות, התכנים, החוקים, הרוב נתון להחלטה ושליטה שלנו. בין אם זה באיזה נושא להעמיק, לאן יהיה הסמינר, איזה הרצאות נביא, איך ננהל את השגרה. זו הייתה התנסות של קבלת החלטות עם אנשים שלא חושבים כמוני. למשל המליאה – אני זוכרת פגישות קשות, גם פיזית וגם נפשית, היו צעקות ובכי ובסוף הצבעות והחלטות. אני יצאתי משם עם חוויה שחוויתי חזק על בשרי את הדמוקרטיה, הבנתי כמה זה חשוב וכמה זה נוגע לחיים שלי. כמה לי יש כוח להשפיע וכמה שאני יכולה לשנות. במליאות, לפני ההצבעה היינו מדברים, למדתי שם כמה חשוב לדעת לשכנע, לפעמים הייתי צריכה ללמוד להתמודד עם בחירה שאני לא מסכימה לה. לקבל את החלטת הרוב. זה קשה. זה המכינה (בוגרת מכינה כללית).

מהמחקר עולה כי לאחר סיום שנת המכינה, בוגרי המכינות הפנימו את הערכים ומזוהים בעיקר עם ערכים של עשייה חברתית, פלורליזם וסובלנות לעמדות שונות.

האפשרות לחולל שינוי - אם לא מוצא חן בעיניך משהו, אתה יכול לעשות הכול, לצאת לרחוב, לעשות שינוי. אם זה במכינה, במדינה, בעיר. זה מסר שעבר במכינה (בוגר מכינה מעורבת).

כל מכינה מעודדת דמוקרטיה והקשבה לאחר. אין ביטול על הסף של משהו אחר. המכינה מנסה להראות איך אפשר להתנהל ולכוון אותנו למקום בריא. לתרגם אותו במציאות שלנו. אנחנו רואים את כל הדעות. שומעים את הדעות הקיצוניות, ימין או שמאל. המכינה חושפת אותנו למגוון אדיר ואז שואלת מה דעתנו, ואז ככה מתחילים לפתח דעה. אתה יוצא בסוף מהמכינה עם אמירה שאתה גיבשת: מה הערכים שלי, איפה הדמוקרטיה שלי (בוגר מכינה מעורבת).

יש נציגות מכל רקע והדעות והעדויות בחברה בישראל. וברור שכל הדעות נשמעות במכינה. בכל הרעיון של מפגש של בני נוער במכינה באותם גילאים ממקומות שונים

גורם לדמוקרטיה. לא עסקו בזה, זה היה שם. בנושא הדת כן היו אמירות, ככל שהתקדמה המכינה ואנשים קיבלו זהות היה כן עיסוק (בוגר מכינה כללית).

תפיסת בוגרי המכינות הכלליות או מעורבות את העיסוק בדמוקרטיה במכינה

- **לא מתקיים עיסוק בדמוקרטיה כתחום תוכן נפרד** - מדברי משתתפי המחקר עולה כי למרות הנוכחות הנרחבת של הערכים הדמוקרטיים בכל מרכיבי אורחות המכינה, במרבית המכינות אין עיסוק בדמוקרטיה כתחום תוכן נפרד.

לא מרגיש שהיה דיבור על דמוקרטיה, זה היה חלק מהתהליך במכינה. אני מרגיש שיש מכלול, אי אפשר לדבר על הכול במשך שנה, יש נושאים שנוגעים בהם כדרך אגב. דמוקרטיה הוא אחד מהם. מי שרוצה אחר כך להרחיב, יעשה זאת בזמנו (בוגר מכינה כללית).

לא דיברו איתנו באופן ישיר על הערכים האלה, זה היה בתוך התכנים. הייתה סדנה על כלכלה וחברה אז דיברו על שוויון, לא על ערך השוויון כערך, אלא איך הכלכלה והחברה מתנהלות. הנושאים האלה קיימים בשיעורים, בסדנאות, זה משהו שנטמע בתוך השיעור. לא דיברו על זה בנפרד (בוגר מכינה כללית).

זה לא משהו שאני ממש זוכרת, דיברנו ועסקנו מאוד בנושא של הצבעה והמליאה, אבל אני לא יודעת אם המילה דמוקרטיה היא הדבר (בוגרת מכינה כללית).

- **לא מתקיימים תהליכי עיבוד, המשגה והכללה** - לדברי מרבית הבוגרים שהשתתפו במחקר, נושא הדמוקרטיה נכח מאוד במכינה אך לרוב לא התקיים דיון בהקשר הדמוקרטי ובהקניית משמעות דמוקרטית לתהליכים שהתרחשו במכינה. מרבית הבוגרים ציינו כי הם מתקשים להצביע על היבטים המעשיים שלו.

לא יודע להגיד היום תכלס מה קיבלתי, יודע להגיד ש"במאחורה" של הראש זה נתפס לי. זה יושב לי פה ואני מתייחס אחרת לדברים, אם זה בהקשבה לאחרים, לצוות שלי, באיך שאני מתנהג בישיבות צוות. אני בטוח שאני פוגש את זה היום, למרות שקשה לי להגיד בדיוק איפה ומתי, זה יושב פה, אני בטוח ויש לי רגישות לזה אבל לא כל כך יודע איך (בוגר מכינה מעורבת).

על עצמי אני מרגישה שזה לא כמו שהייתי רוצה. הייתי רוצה להבין לעומק מה עושים עם זה. להיות רגישה לתהליכים שקורים. לא מספיק. הייתי רוצה להיות מעורבת ורגישה לדברים האלה. יכול להיות שבאתי מרמת ניתוק מטורפת לפני המכינה. אני חושבת שיש לי עכשיו רגישות אבל ברמת הפרקטיקה, לפחות עלי, אני מרגיש שזה לא מספיק. אני לא יודעת אם זה עניין של המכינה, אם אפשר היה לעשות שם משהו אחרת. בצבא לקחתי המון אחריות, הייתי יותר ממה שהייתי צריכה לקחת על עצמי, אבל זה לא קורה כשזה לא במעגל שנוגע בי, שיש לי הזדהות איתו. במכינה נחשפים להמון סוגיות בעייתיות, אני מקווה שאני אהיה מסוגלת לתעל אנרגיות למקומות האלה (בוגרת מכינה כללית).

בתחילת הצבא אמרתי שדי להתעסק בדיונים בחוקים ודברים שקורים במדינה ואז הבנתי שהמכינה לא הכינה אותי מספיק טוב לאיך להתעסק עם זה בתור חייל ובתור אזרח. זה באמת גורם לתסכול – ביחידה שלי או שאתה מאוד פנוי או מאוד עסוק. כשאתה פנוי, הקמנו את "קפה דילמה" – יושבים עם קפה ומאפה ומדברים על דילמות שלא קשורות לפוליטיקה, כמו אלגור עזריה, סגן הרמטכ"ל, הבנתי שהצבא עצר לי את ההתעסקות ואת הרגישות וזה גרם לי לתסכול שהמכינה לא הכינה אותי יותר טוב, ואיך אני מביא את המעורבות החברתית שלי בתור חייל. אני רגיש לזה אבל לא יכול להתעסק בזה (בוגר מכינה כללית).

מדברי משתתפי המחקר עולה כי בניגוד לערכים מרכזיים במכינה (שירות משמעותי, עשייה חברתית והתנהגות סובלנית) אותם החניכים "תרגלו" רבות במכינה והבינו את המשמעות המעשית שלהם ביום-יום, בכל הנוגע לערכי הדמוקרטיה, למרות העובדה שהיו חלק מחיי היום-יום, הבוגרים התקשו לשיים וליישם בחיי היום-יום. נראה כי למרות העובדה שהדמוקרטיה נכחה בכל מרחבי המכינה, לא נעשה תהליך של עיבוד החוויה וההתנסות, המשגה בשפה דמוקרטית והכללה מהחוויה הפרטית להיבטים החברתיים הכוללים ולהתנהגות הדמוקרטית.

בתוך המכינה אין לי בעיה להסביר איך התנהלנו ומה היה דמוקרטיה שם. לגבי דמוקרטיה בחוץ, פחות יצאתי עם הגדרות ברורות (בוגרת מכינה כללית).

זה היה לגמרי במכינה. אבל כשאומרים שהמכינה היא בועה ושהרבה פעמים דברים שלומדים שם קשה להבין איך זה מתקשר למציאות, אז זה באמת קשה לי לשים את האצבע ולהגיד איך זה נכנס לחיים שלי. דיברו על זה (על הדמוקרטיה ג.ש), אני מרגישה שזה דובר, ואני מרגישה שזה נעשה במכינה, אבל אני לא חושבת שאני מתרגלת דמוקרטיה בחיים. בעיקר אחרי כמה שדיברנו על ערכים אחרים שהתאמנו עליהם (בוגרת מכינה כללית).

מדובר בחוויה, לא מדברים על דמוקרטיה אלא מנסים לקיים (בוגר מכינה כללית).

מניתוח קבוצות המיקוד עולה כי על מנת להעמיק את הבנת מהות הערכים הדמוקרטיים וביטויים המעשי בחיים הציבוריים, עולה בקרב הבוגרים צורך בתהליכי עיבוד, המשגה והכללה.

אולי באמת דווקא כן כדאי לתת לזה שם, הגדרה. היום אני מרגיש שיש פספוס, המכינה זה המצע הכי טוב לחנך לערכים האלה ומתעסקים הרבה פעמים בשטויות. אולי אפשר לעשות את זה אחרת. מתעסקים במתי הוא יוצא הבייתה ומה הם עושים בלילה וכמה רצת את ה-2000. ולפעמים פשוט צריך לתת את הכותרת, "להגיד עכשיו אנחנו מדברים על קבלת האחר". ולהגיד את זה. כולנו עברנו איזשהו משהו שקשור לדמוקרטיה, אבל בגלל שלא אמרו לנו את המילה דמוקרטיה אנחנו לא יכולים להגיד "וואלה דיברו איתנו על דמוקרטיה". ולפעמים כן לשים את המילים אז יודעים אחרי זה לעשות רפרנס, וכשקורה משהו יודעים להגיד זה זה (בוגר מכינה מעורבת).

ברגע שיש את הכותרת בראש, ומשהו שנכנס לכותרת הזאת, אני יודע לשייך את זה לאיזשהו משהו. בצבא, מיד אחרי המכינה, מגיעים למצב שיש ויכוח על מי ישמור לדוגמה, כשאתה בתוך הסיטואציה, אתה בתוך זה. אם היה לך איזשהו ערך שקיבל כותרת של נתינה לשם הקבוצה הגדולה כי זה משהו דמוקרטי, זה משהו שלמדנו עליו, זה משהו ש"התאמנו" עליו, שתרגלנו אותו, ואז אני מגיע לצבא אני עומד בסיטואציה כזו, אני אומר היה לי משהו כזה במכינה, אני יודע איך התמודדתי עם זה, אז אתמודד עם זה בדרך הנכונה. זה שאני מרגיש שעשיתי את זה במכינה ואולי זה יתחבר ואולי זה יתקשר אני לא בטוח אם זה יתפוס (בוגר מכינה מעורבת).

אפשר לקחת אירוע שהיה במכינה והסגל שאמור ללוות ולהאדיר את החוויה של האירוע, ולהגיד: "חבר'ה תסתכלו אנחנו משפילים את המיעוט, יש פה אלמנט של עריצות הרוב, יש פה אלמנט של השתקה". אפשר להאדיר אירועים שקרו. פשוט ללמוד מהם. זה יעזור למטרה של חינוך לדמוקרטיה (בוגר מכינה כללית).

• חינוך לערכים עם מאפיינים אינדוקטריניים

בוגרים אחדים ציינו כי לעתים האג'נדה של המכינה מוצהרת ומובלטת וכי מורגשת ציפיה גלויה או סמויה של המכינות (ראש המכינה והצוות) לאימוץ ויישור קו עם תפיסת העולם של המכינה. לדבריהם למרות הדגשת התפיסה הפלורליסטית והחשיפה למגוון עמדות ודעות, לעתים המכינה הציגה את הערכים המוחלטים שלה באופן נחרץ שעורר קושי ואשמה כשהם

לא אימצו או הזדהו עם עמדות אילו. תפיסה זאת הזכרה בעיקר על ידי בוגרים של מכינות כלליות חילוניות.

יש איזושהי שטיפת מח במכינות. המכינות פחות ליברליות ממה שהיינו רוצים לקוות. אמירות בנושא "שירות צבאי לא מתאים ליי" או "לרדת מהארץ" הן אמירות מגונות. לא לגיטימי לפתוח בנושאים כאלה (בוגר מכינה כללית).

אני זוכרת שלא היה לגיטימי להפסיד יום של עבודה קהילתית אלא במקרה כשראש המכינה חושב שאנחנו צריכים להגיע להפגנה. הייתה מליאת חרום. אני אמרתי את דעתי אבל כשראש המכינה אומר שחייבים להגיע להפגנה, ההצבעה היא לא רלבנטית. לדעתי זו דמוקרטיה שקרית, אפילו שהצביעו, הייתה הרגשה שצריך לבחור בין החוויה הדמוקרטית שכפופה לחשיבה של איך ראש המכינה יסתכל עלי כשאגיד את דעתי ואיך המדריך יחשוב (בוגרת מכינה כללית).

בסוף במכינה יושבים אנשים שרוצים לתת לנוער דרך פעולה מסויימת, הם יאפשרו לך לראות משהו אחר, דעה אחרת, אבל עם בקרה. בקטע של נביא את חיית המחמד שלנו. אם המכינה היא נגד השתמטות, היא תביא חיית מחמד משתמט, ייכנסו בו ואז נתקדם. לא יביאו באמת בצורה מאוזנת לראות ממקור ראשון להתעמת עם הנושא. אני זוכר שאצלנו בא אריה אלדר, אני זוכר איך עשו לנו הכנה לפני זה באוטובוס. רצו להכין אותנו שנבין את הבעייתיות של המסרים שלו. אחר כך דיברו איתנו על ההרצאה שלו, כאילו אמרו: בואו נפריח את טענה מספר אחד שלו, ואת טענה מספר שתיים. זה גוף חינוכי שרוצה להביא את הנוער לנקודה מסויימת. אם זה היה נוגד את הערכים של מנהלי המכינה, הם היו נוקטים באמצעים כדי שלא יערער אותנו (ראש מכינה כללית).

בוגרים אחרים, מרביתם בוגרי המכינות המעורבות, הדגישו את העמדה הניטרלית שבה נקטו צוותי המכינה.

לקחו אותנו לקו התפר לסיור עם שלום עכשיו. נתנו לדברים לחלחל. ראש המכינה מייצג משהו לא שגרתי, הוא אהב לטלטל אותנו, לא נתן לנו את האגנדה שלו, הוא אדם שותק, הוא כמו פסיכולוג, לא אומר מה דעתו. לא אמרו את הדברים, נתנו לדברים לחלחל. שבוע יהודה ושומרון – הלכנו לסיור של שלום עכשיו שהרגיז חלק מהאנשים, והלכנו למוזיאון קו התפר, לאנשים שפנו בהתנתקות, אחר החוויות האלו לא דיברו איתנו, לא קיימנו דיון, כל אחד היה עם המחשבות שלו ונתנו לדברים לחלחל (מכינה מעורבת).

המכינה כן נתנה לי אפשרות לבחור את הערכים של עצמי. במכינה היה ויכוח על ערכים של המכינה, יהדות, ציונות, קיימות וזה לא עניין אותי, ואז הבנתי שהמכינה לא מכוונת אותי לאיזשהו ערך אלא נותנת לי לבחור את הערכים שינחו אותי. החינוך לערכים הוא חינוך לבחירה של קווים מנחים (מכינה כללית).

מדברי מרבית הבוגרים מהמכינות הכלליות והמעורבות עולה כי בכל הקשור לשירות משמעותי ויציאה לקצונה, הועבר במכינות מסר נחרץ וחד משמעי המעודד שירות משמעותי בכלל ויציאה לקצונה בפרט. בוגרים רבים ציינו את הקושי הכרוך בהחלטה לא לצאת לקצונה או לשרת שירות משמעותי, קושי הנובע מהתחושה שלא עמדו בציפיות המכינה ואכזבו.

אני מרגישה שלפעמים במכינה היה כיוון מסוים שהייתה בו שטיפת מוח. לדוגמה – הייתה שטיפת מוח על לצאת לקצונה, אני חושבת שאולי אני יכולה להיות יותר משפיעה כאזרחית מאשר כקצינה ואני מעדיפה לא ללכת לקצונה אבל זה לא משנה. הקושי הוא שברגע שראש המכינה מכוון לזה וזה בן אדם שאני יודעת שהוא יותר מבין ממני בכל הנושאים ובטח בדברים כאילו, והוא מדבר על נושא דתי או פוליטי, אז קשה לי לגבש דעה אחרת שלי (בוגרת מכינה מעורבת).

למכינה יש ציפייה מסוימת, יוצרים תוצר של מכיניסט, מצפים ממנו לצאת לקצונה, להתעסק בחינוך, ללכת לפוליטיקה. יש ציפייה של מוצר מוגמר, אהבת הארץ וכו'. כשאתה לא נכנס לתבנית הזאת, המכינה מתבאסת ממך ומאוכזבת ממך, אתה לא מטובי בניה כבר. אני לא יצאתי לקצונה, מסיבות שלי ושל איפה שהייתי בצבא, אני זוכר שבשלבם שעוד הייתה אופציה, ראש המכינה היה מדבר איתי ומנסה לשכנע. יש אצלנו חבר'ה, שתי רקדניות, שמתביישות לחזור למכינה כי הן לא עמדו בתבנית שהמכינה חינכה אליה. לא כיף להם לחזור למכינה, מסתכלים עליהם אחרת (בוגר מכינה מעורבת).

ראש המכינה היה שולח הודעות של אני מאוכזב, ולא מתאים לך. פיקוד וקצונה זה לא מתאים לכולם. ההסללה במכינה שאם אתה בוגר מכינה אתה חייב להיות מפקד או קצין. יש חבר'ה שלא יכולים לסיים את הצבא, ואז התחושה שלהם היא שהם לא הצליחו. מי שלא סיים את הצבא לא יכול להיות מדריך במכינה (בוגר מכינה כללית).

פרק 3

היבטים של חינוך לדמוקרטיה במרחב המכינות הקדם צבאיות התורניות

חינוך לערכים של דמוקרטיה אינו נמצא על סדר היום במכינות התורניות

מראיונות עם ראשי המכינות התורניות עולה כי במכינות התורניות החינוך לערכי דמוקרטיה אינו נמצא על סדר היום החינוכי.

אותי יותר מעניינת המדינה היהודית יותר מהדמוקרטיה, הדמוקרטיה היא יותר אמצעי ולא המטרה. המטרה היא מדינה יהודית. האמצעי הוא אמצעי די מוסרי כדי לשמר את יהדותה של המדינה, אבל המטרה היא לא דמוקרטיה, הדמוקרטיה היא זו שיטת שלטון. שיטה טובה אבל זה אמצעי. כשמתמשים באמצעי בצורה מוגזמת זה לרועץ. דמוקרטיה יכולה להרוג את עצמה כמו הרבה שיטות שלטון שגמרו את עצמן (ראש מכינה תורנית).

מניתוח דברי ראשי המכינות התורניות עולה כי היעדר עיסוק משמעותי בעולם הערכים של הדמוקרטיה במכינות התורניות נובע משני גורמים עיקריים:

- **מטרת המכינה התורנית.** מהמחקר עולה כי מטרתה מרכזית של המכינה התורנית היא חיזוק ההיבט האמוני תורני אצל החניכים לקראת השירות הצבאי. מטרה זאת מושגת בעיקר על ידי לימודי תורה וגמרא. המכינות התורניות מעמידות במרכז את האל ודברו (תורה והלכה), בעוד שהמכינות הכלליות והמעורבות מעמידות את האדם במרכז. לפיכך העיסוק בעולם הערכים של הדמוקרטיה הוא מוגבל ומצומצם ולרוב אינו נמצא על סדר היום המכינתי כלל.

לא שמנו אותם כערכים ראשונים, המקום של החיבור לאלוהים הוא הרבה יותר חשוב לנו, יראת שמים התחזקות ביראת שמיים, עבודת המידות, האדם מול הבורא, הם הערכים הראשונים במעלה אצלנו. אם היו לנו שלוש שנים, אולי בשנה השלישית היינו עוסקים בדמוקרטיה. יש עומס גדול זמן קצר (ראש מכינה תורנית).

- **הקשר בין דמוקרטיה לבין פלורליזם וליברליזם.** לצד העובדה שהחינוך לערכי הדמוקרטיה אינו נמצא בהלימה עם מטרות המכינה - ובראשם חיזוק הבסיס האמוני והדתי - ניכר כי קיימת מורכבות והסתייגות מעולם הערכים הדמוקרטיים והמשמעויות השונות שלהם ובעיקר בשל החיבור לערכים של פלורליזם וליברליזם.

העולם הדתי הלאומי הוא מתוסבך מול הנושא של חינוך לדמוקרטיה, מסיבה פשוטה לא בגלל שהוא נגד, לא בגלל הדמוקרטיה, אלא בגלל שהרבה אנשים נושאים את שם הדמוקרטיה לשווא. בארצות הברית יש לך שמרנים ויש לך ליברלים וכולם דמוקרטיים. העולם הדתי הוא מטבעו יותר שמרני, סוג הערכים המדוברים בשיח אקדמי משפטי בארץ בדרך כלל יבואו עם עוד נדוניה: של פלורליזם, רב תרבותיות, עמדות ליברליות, לפעמים רדיקליות, גרסאות מוקצנות של פמיניזם, הכול היום בסלט אחד והכל מגישים תחת הכותרת של דמוקרטיה. בגלל שמגישים לדתי המצוי את הכול באותה צלחת, כשאדם דתי רואה בצלחת דבר לא כשר, הוא גם לא יאכל מה שכן כשר. אם היה מספיק אומץ לאנשים שרוצים לחנך לדמוקרטיה, לבוא ולהגיד זה כ"כ חשוב לי שאני מוכן לוותר על חלק מהדברים שאני גם מאמין בהם, אבל בואו נתמקד במה שיכולה לחבר את כולם, הדמוקרטיה עצמה, היה קל יותר לחבר לזה את הציבור הדתי, לכן הציבור הדתי מאוד חשדן. ברגע שאת אומרת דמוקרטיה, הוא מרגיש שמגישים לו עם הערכים הדמוקרטיים כבר עולם שלם של ערכים שהוא לא יכול להתחבר אליהם, לכן הנטייה היא לדחות באופן גורף (ר"מ מכינה תורנית).

יוצאים מן הכלל הם שני ראשי מכינות תורניות שהתראינו במחקר שצינו כי בעקבות דרישת משרד החינוך הם החלו ללמד באופן מובנה שיעורים על דמוקרטיה.

אני התחייבתי מול הדרישה של משרד החינוך להעביר מערך של שיעורים. הראו לי את המערך שהכין הרב גץ, לקחתי משם עשרה שיעורים. אני מסביר שדמוקרטיה היא השיטה הבלעדית והיחידה לקיים את מדינת ישראל, שאין שיטה אחרת, שיש לזה מקורות בתורה, שהציבור מחליט בשביל עצמו, הציבור החליט להקים את גוש קטיף ואז החליט להרוס אותו. רק עם ישראל יחליט על עצמו. אירית ברוק ממשרד החינוך ביקשה שנקיים את מערך השיעורים, זה יצא ממשרד החינוך. אם לא הייתה מבקשת לא הייתי מדבר על זה בצורה מובנית. אבל בכל מקרה התכנים האלה מועברים במכינה. אני מדבר על זה, על האסון הלאומי של רצח רבין, כי זה אנטי דמוקרטי, שצריך הוציא את יגאל אמיר להורג. הוא לא יחליט בשבילי איך תתנהל המדינה. הדיון ברצח רבין מזמן פגישה עם הדמוקרטיה. דיון בשיטה שמחזיקה אותנו. דמוקרטיה זה לא ערך זו שיטה. בגלל שזו השיטה הנהוגה במדינה היא הופכת לערך (ראש מכינה תורנית).

אצלי בבית מתקיימים גם שיעורים על יסודות הדמוקרטיה. הכנתי מערך שיעור בנושא דמוקרטיה. זאת דרישה שהעלה משרד החינוך אבל לדעתי אני היחיד שכתב את השיעור. כתבתי את המערך הזה כי דרשו ועשיתי כל מה שצריך כדי לקבל הכרה במכינה (ראש מכינה תורנית).

עם זאת, מרבית המרואיינים ציינו כי הנחייה מהמשרד לעסוק בדמוקרטיה לא תקדם את העיסוק בנושא.

א. במישור התוכן

מראיונות המחקר ניכר כי ברוב המכינות התורניות לא מתקיים עיסוק בערכים של דמוקרטיה באופן מוסדר ומובנה בשיעורים. כאשר עולים היבטים שונים של דמוקרטיה הם מאופיינים בהיבטים הבאים:

- **ההתייחסות לדמוקרטיה כשיטת ממשל ולא עולם ערכים.** במרבית המכינות התורניות, ההתייחסות לדמוקרטיה היא בהקשר הפורמלי של שלטון הרוב. במכינות התורניות מדגישים את התפיסה של הדמוקרטיה בעיקר כשיטת ממשל של הרוב, שהיא בבחינת הרע במיעוט ולא כעולם ערכים שלם. מהמחקר עולה כי המסר המוחלט העובר במכינות התורניות הוא שיש לנהוג על פי חוקיה הדמוקרטיים של המדינה, המייצגים את רצון הרוב בעם ובמדינה, מתוקף ייחוס למדינת ישראל ערך של קדושה – "דינא דמלכותא דינא". הציות לחוקי המדינה ולהחלטות הממשלה שנבחרה על ידי רוב הציבור מחוייב גם במקרים שבהם מתקבלות החלטות המנוגדות לתפיסת העולם והאמונה הדתית.

לדמוקרטיה יש תשובה בהלכה, שמלך זה מי שמולך וכשאינן מלך, מי שמולך זה דעת רוב. במדינת ישראל הערך של הממשלה הוא מעין מלכות ויש לה תוקף של מלכות והתוקף להשמע לחוקי המדינה הוא - דינא דמלכותה. חובה להישמע לחוקי מדינה והחלטות הממשלה. לומדים את זה השתלשלות תורת המדינה הפנימית בהלכות ציבור. ככה אני לימדתי, ככה למדתי בישיבה מרבתי מה מותר מה אסור (ראש מכינה תורנית).

דמוקרטיה צורת השלטון שמאפשרת את קיומה של המדינה היהודית שזה ערך דתי - דמוקרטיה זו הדרך היחידה. הדמוקרטיה אפשרה את הקמת המדינה. במכינה אני מדבר על כך שסרבנות היא דבר גרוע. מדבר על החותמים על מגילת העצמאות, שהדבר היחיד שיכול לחבר את האנשים האלו ליברלים, שמרניים, חילוניים ודתיים - זה הדמוקרטיה. לכן זה ערך דתי אם אתה רואה קיומה הדתי של מדינה יהודית ריבונית, זה ערך דתי, התנאי שמאפשר את קיום המדינה זו הדמוקרטיה, כי זה לא יכול להיות אחרת, זה הדבר היחיד שיכול לחבר את האנשים. כל שיטה אחרת תפרק את המדינה. הדמוקרטיה מחברת את הערכים הדתיים כיצד אנשים שאינם מסכימים על שום נושא שבעולם יקומו יחד מדינה. כאן נכנסת הדמוקרטיה (ראש מכינה תורנית).

מהמחקר עולה כי המכינות התורניות מעבירות מסרים שהם בבחינת "ראה וקדש" בנושא האיסור בסירוב פקודה, בהתאם לקו של ישיבת הר אמור.

יש החלטה גורפת אסור לסרב פקודה. אמרו לא ללכת להפגנה. הרב טאו אמר שלא צריך ללכת להפגנה כדי שלא תהיה סיטואציה של עמידה מול הצבא כאילו יש הם ואנחנו. אנחנו הורנו לא ללכת להפגנה בעמונה כי ידעו שיש פוטנציאל לעימות וזה לא נכון להגיע לעימות עם שוטרים וחיילים, שלא יקרה מצב

שבטלוויזיה יראו הערבים שעם ישראל נלחם אחד מתוך השני (ראש מכינה תורנית). המסר הוא ברור שאסור לקרוא לסירוב פקודה, ובמדינה דמוקרטית מותר לכל אדם לנהוג על פי מצפונם ולשלם על כך את המחיר. אי אפשר לנהל צבא עם קריאה לסירוב פקודה. ברגע שעם ישראל בחר, צריך לכבד את הבחירה וההחלטה. החיילים הדתיים מאוד נאמנים, לא סירבו פקודה (ראש מכינה תורנית).

- **שיח תורני והלכתי - סוגיות חברתיות הקשורות בשוויון זכויות, צבא ומוסר ובכוחות הפוליטיים הפועלים בחברה לרוב נידונות בשיעורים בהתאם להופעתן במקורות, בהקשר הלכתי ובטרמינולוגיה הלכתית ותורנית (לדוגמה ספר אורות פרק יח).**

זכות הקניין למשל, נלמדת בהקשר של זכויות מתוך המסכתות. אנחנו מערבים שאלות מוסריות בתוך השאלות ההלכתיות. הטרמינולוגיה היא הלכתית, לכן המילה שוויון לא תעלה. שאלות מוסריות שיצוצו בעקבות זאת יידונו בחברות, עם הר"מים, בשיעורים. סירוב פקודה תחת צו מצפוני, זו סוגיה שהתמודדנו איתה בספר שמואל, יואב מסרב פקודה לדוד המלך. אל תרצח מול צו של מלך, כולם מסרבים פקודה. סוגיות שיש לנו מקורות עליהם בדת. איך מנהלים ויכוח בין קצוות – יוסף ואחיו. כל שבט הוא כשרון שונה בעם ישראל, איך הופכים אותם לעם (ראש מכינה תורנית).

חוק הגיוס, נעסוק בו בשיעורים על תלמוד תורה. שאלת מיקומה של התורה במרחב הציבורי. האם מדינה צריכה, יכולה או חייבת לאפשר לאלו שחפצים ללמוד כל חייהם לא להתגייס. לפני הכול זו שאלה הלכתית. נקודת המבט שלנו קודם כול הלכתית (ראש מכינה תורנית).

כשאני מלמד הרב קוק את השיעור על ספר אורות – מלמד מאמר על שלושה כוחות שכל אחד מושך לכיוון שלו. ומה שהרב קוק אומר פה זה שיעור שנמשך שבועיים לוקח את מה שנכתב בזמן הרב קוק ומשליך על הדור שלנו. מסביר על שופט בית משפט עליון. אני מסביר להם איזו מפלגה היא מפלגה דתית, איזו מפלגה היא מפלגה לאומית דתית, ואיזו מפלגה היא מפלגה ליברלית. אני מסביר מה עומד מאחורי הדבר הזה ולמה צריך שלושה כוחות לייסד אומה. שמסביר שהחברה מורכבת ולכל כוח יש תפקיד ושצריך להסביר למה לכל כוח יש תפקיד חשוב במדינה ומסביר למה מלאומיות אפשר להגיע ללאומניות ופשיזם, ומחברה ליברלית אפשר להגיע למדינת כל אזרחיה, ומדתיות יתר אפשר להגיע לקנאות דגם איראן. הרב קוק אומר ששלושת הגורמים צריכים להיות במידה. אין לי את זה כתוב כשיעור מסודר. אני לא כותב, אני מדבר (ראש מכינה תורנית).

ב. במישור התהליך

אורח החיים המכינתי התורני שונה בתכלית מאורח החיים במכינות הכלליות. - **הסתגרות ולימוד תורה ואמונה** - מהראיונות עולה כי רוב הזמן במכינה התורנית מוקדש להסתגרות וללימודי תורה ואמונה. במרבית המכינות התורניות יש מעט הרצאות חול, לרוב

ההרצאות הן בנושאי צבא ומנהיגות, מיעוט יציאות לסדרות ולהתנדבויות, אין ניהול עצמי, ומיעוט בעיסוק בחיי קבוצה וחברה. ההתמקדות במכינות התורניות היא בלימוד.

בימי ראשון הרצאות חול במגוון של נושאים. מכלכלה דרך זהות חילונית. התכנים נקבעים על ידי הצוות. פעם בשבוע יש ערב כיתה. יש מעט מאוד פעילות חברתית התנדבותית. ככל שאדם יתכנס פה, ילמד פה ויתעצב הוא יהיה אישיות מתנדבת כל חייו. זה הפוך על הפוך. התלמידים מטבעם הם אנשים מתנדבים. אני מעודד אותם להישאר כאן ולא לצאת. כדי שייבנו פה. יש פחות סדרות, יש סדרת ניווטים וסדרת שימוש בנשק, לא יותר מדי. במקום שבו לומדים תורה הכי חשוב זה קביעות יציבות. אנשים עם פיזור דעת קשה להתרכז. כשיוצאים כל הזמן קשה לפתח את היציבות שנדרשת כדי ללמוד תורה (ראש מכינה תורנית).

עוסקים בהתנדבויות רק באירועים חד פעמיים, בקטנה לא ברמה יום-יומית כי רוב האנשים לא באים עם רקע מספיק של לימודי תורה אמונה. לא נגיד להם לכו תתנדבו עשרה חודשים. נעסוק בשיעורים בחשיבות של חיי נתינה לעם ישראל. איך? בלהעמיק את הלימודים. נחנך לנתינה מבחינת לימודים כדי שיחיו חיים של שירות לא שנת שירות (ראש מכינה תורנית).

- שיח וסגנון הוראה בעל מאפיינים סמכותניים. גם מאפייני השיח וסגנון ההוראה בשיעור שונה מהמכינות הכלליות. בניגוד לשיח במכינות הכלליות והמעורבות המעודד מגוון דעות וחשיבה ביקורתית על החומר הנלמד, לסגנון הלימוד בשיעורים מאפיינים סמכותניים ואמתות מוחלטות.

בית המשפט העליון למשל הוא נושא, אני מעביר שיעורים על בית המשפט העליון. בגלל שאני מכיר אשית את ברק אני מסביר להם ואומר מה תפיסת העולם של ברק. מסביר שלפי המאמר של הרב קוק על שלושה כוחות בעם ואני אסביר להם את הקו הליברלי. מה שמעניין את פרופ' ברק זה שעם ישראל יהיה עם נבחר, מוסרי על פי המוסר העולמי, והדבר שהכי מעניין אותו זה איך אנחנו נראים בעולם. וזה לא נגד הדת גם אצלנו אנחנו שואפים לכך שעם ישראל יהיה ממלכת כוהנים וגוי קדוש וכולם יגידו שעם ישראל הוא חיובי אז הוא מבחינתו זה הדגם החיובי. אז אני מסביר להם את שיטתו, אני חולק עליו, אני מעלה נושא נוהל שכן אני מסביר להם למה זה טעות של בית משפט עליון, למרות זאת כשאני בצבא אני מבצע פקודות, אני נגד השיקול דעת שעומדת מאחורי ההחלטה הזאת. אני לא מוכן לסכן חיל צה"ל בשביל בן הדוד הערבי של המחבל. אני מלמד את המורכבות לא אומר אהרון ברק רשע בוגד, אלא אני אומר שזאת המחשבה שלו שנובעת ממקורות יהודיים של גוי קדוש, ושאינו חושב שהוא טועה (ראש מכינה תורנית).

יש לי שיעור משיחיות ומדיניות ביטחון לאומי, ארבעה שיעורים שעוסקים בבן גוריון, בר כוכבא, חזקיהו המלך ויאשיהו המלך. מביא דוגמאות מהתנ"ך

ומהגמרא על התמודדות עם מתח בין אמונה לבין פרקטיקה של החלטות של מנהיגים. יש שם דיון על חזקיה המלך בזמן שאשור תוקפת ישראל, 130 אלף תומכים להיכנע לאשור ו-110 מתנגדים. הרוב בעד להיכנע לאשור, אומר לעצמו חזקיה המלך הרוב נגדי ישעיהו אומר לו לא להיכנע. והוא ואמר לו זה לא רוב ומיעוט כי יש פה אינטרסים. מבחינתי ערביי ישראל זה אינטרסים זרים הם לא מייצגים אינטרסים של יהודים לכן לא מקבל רוב שבנוי על ערבים, הוא לא ראוי, לא יהודי מוסרי. החלטה כמו ההסכמי אוסלו לא הייתה יכולה לעבור רק על רוב ערבי. החלטות אחרות שקשורות בשגרת החיים אין לי בעיה, לא החלטות קיומיות (ראש מכינה תורנית).

יוצאות מן הכלל - המכינות התורניות לבנות

המכינות הקדם צבאיות לבנות דתיות משלבות את אבני היסוד של המכינות התורניות: לימוד תורה ואמונה עם אבני היסוד של המכינות הכלליות חינוך לחיי שליחות, ניהול עצמי וחיי קבוצה.

המכינות לבנות מאופיינות בחשיפת החניכות למגוון דעות וגישות, ובחינוך לערכים של שוויון וסובלנות.

אני רוצה שחניכות שלי ידברו שתי שפות, שפת הפלורליזם ליברליזם ושוויון, ושפת של הלכה ויראת שמים ותורה. אלו שני עולמות רוח שונים אבל הם אינם עוינים זה לזה. להבנתי רצון השם בעולם הוא מוחלט, האדם הדתי חי מתוך שיח עם רצון השם ובניסיון להבין את רצון השם. אין רצון השם מפריע להתגלות אנשים שונים. המרחב הציבורי, זה עולם שצריך לעשות בו המון התחשבות. (ראשת מכינה תורנית לבנות).

בסדרות הם פוגשים אנשים יותר בקצה, שמאל, בצלם, בסדרת יו"ש, את ראשי המכינות נגב ונחל עוז. להביא למכינה מרצים חיצוניים שלא מהמלייה שלנו זה יותר קשה. בסדרות יותר קל. בסדרות יש מפגשים עם ערבים, בשנה הראשונה בסדרת מרכז התנדבנו עם פליטים (ראשת מכינה תורנית לבנות).

עירית ברוק אמרה שחסר במערכת דמוקרטיה, אז הוספתי שיעור שנקרא "דמוקרטיה וסוגיות באקטואליה בחברה הישראלית". מי שמעביר את השיעור הוא מנהל בית ספר במעלה אדומים, דקל וילנאי. הוא חילוני. בשיעורים שלו הוא מעודד דיבייט, ויכוח. הבנות לומדות נושא וצריכות להגיד בעד ונגד. לומדות חשיבה ביקורתית, זו דרך הלימוד שלו. סוגיות יש של התיישבות, התנחלות, מרכז ופריפריה, מצעד הגאווה, הוא ידבר על מצעד הגאווה ואנחנו נדבר על להט"בים. אמרתי לעירית ברוק שאנחנו בכל מקרה עושים את זה. אם לא תהיי דמוקרטית פלורליסטית ומכילה באמת, לא תוכלי ללמד את זה (ראשת מכינה תורנית לבנות).

תפיסת החינוך לערכים ולערכים של דמוקרטיה מנקודת מבטם של בוגרי המכינות התורניות

בדומה לראשי המכינות, גם בוגרי המכינות התורניות ציינו כי הדמוקרטיה אינה נושא הנמצא על סדר היום במכינה.

המפגש עם דמוקרטיה הוא יותר בדיבור על עם ישראל. לא נאמר הרבה פעמים דמוקרטיה במשך השנה. אפשר לקשר את זה לדיבורים על עם ישראל. לא משהו שקל לשליפה כמו נתינה ואמת ומוסר, לא היה על זה דגש בצורה מיוחדת (בוגר מכינה תורנית).

זה לא נמצא כל כך בשיח, זה לא מועבר באיזושהי צורה, זה דברים שאתה מביא מעצמך (בוגר מכינה תורנית).

זה היה בשיח, אבל קודם יש מדינה יהודית ואח"כ דמוקרטיה, בגלל שעסקנו ביהדות זה קשור, הדמוקרטיה היא מהתורה. אם אתה עוסק בערכים של התורה אתה עוסק בערכים של דמוקרטיה, שוויון, חופש הביטוי, צלם אלוקים ואחר כך יש מינים, יש זכר ויש נקבה. זה לא שיעור בדמוקרטיה שיעור באזרחות. עסקנו בזה רק בהקשר של מה דעת התורה בערכים הללו (בוגר מכינה תורנית).

המכינה לא מנסה להתמקד בנושאים האלה. זו לא מטרתה. כשאתה בחור בן 18 מה היסוד והבסיס שנחוץ לו. יש לו עוד חיים שלמים (בוגר מכינה תורנית).

לדברי בוגרי המכינות התורניות, הערכים העיקריים שבהם עסקו במכינה הם:

- ערך הנתינה, תרומה לאחר
- ערכי תורה
- קדושת עם ישראל מדינת ישראל

מדברי הבוגרים עולה כי במכינות הודגש ערך התרומה לכלל, ההתנדבות והדגש של מוסר ומידות טובות בצבא ובחברה כלל. ערכים אלו הודגשו בעיקר באמצעות לימוד תורה.

יש לי את המוסר והאמת שלי והנתינה היא דרך להגיע לשם. לדוגמה – התנדבות לשבת. לבוא יותר מוקדם לשמירה. "טוב להיות פראיר". במילואים האחרונים הבנתי שאולי אני ממש פראיר שאני ממשיך לעשות מילואים, זה יצר לי עומס ובלגן בתקופת המבחנים אבל בסוף יצאתי מחוזק מהמילואים, הבנתי ששם אני פוגש את האנשים הכי טובים, אנשים שבאים למילואים אפילו שיש להם בוס שכועס וילדים בבית. זאת הסתכלות שבנתי במכינה (בוגר מכינה תורנית).

מוסר, היה על זה הרבה דגש במכינה. מוסר, מה זה מוסרי, יש היום הרבה התלבטויות, מה זה האמת שלי, מה מוסרי בעיניי ומה האמת ואיך אני מגיע לשם. ... המבחן הראשון היה כשהייתי מפקד, יש פן של הצגות מול החיילים, האתגר היה איך לנקות את זה ולהיות הכי אמתי איתם. זה דרש ממני הרבה מאמץ נפשי. דילמות מוסריות – לא עשו במכינה שיח ברמת פורום, נעלה דילמות ונדבר עליהם. ההתמקדות הייתה ברמה התיאורתית והעמוקה של מה זה מוסר ומהי האמת, ושיש אמת מסוימת ושצריך לשאוף לאן שהוא. לא ברמה הפרקטית. בסוגיות חברתיות, אני מרגיש שכשנתקלתי בדילמות שאבתי מהדברים שלמדנו במכינה. לדוגמה – השתתפתי במבצע "שובו אחים", היה המון לחץ ואינטנסיביות, נכנסנו לחברון ולאזורים בעייתיים, הבהרתי לחיילים שלי שיש משימה ואנחנו לא באים לפרוק עול, אנחנו נלכך את הידיים בשביל המטרה ולא מעבר לכך, הרגשות והאמוציות דיר בלאכ מי שעושה את זה. זה היבט מוסרי שהבאתי לחיילים שלי, זה היה מבחן מאוד גדול, דברים שהבהרתי במהלך האימונים באו לידי ביטוי במבצע עצמו. אילו לא דברים שאמרו מפורשות במכינה, זה גם מיותר להגיד בצורה מפורשת. כשלומדים לעומק מה הוא מוסר, מה המידות שצריך להתמיד בהן ולפתח, כל אחד לוקח את זה לאתגרים שלו, לא יורדים לפרקטיקה ומעגלי דילמות אלא לעומק של הדברים. כל אחד יפרש ויפגוש ברמה אחרת (בוגר מכינה תורנית).

משתתפי קבוצת המיקוד בוגרי המכינות התורניות ביטאו את התפיסה הדתית אמונית השמה את אלוהים ואת דברו (התורה) במרכז כאמת מוחלטת ויחידה.

חינוך לערכים זה שיש ערכים מוחלטים, אין דילמות מוסריות, התורה מביאה את הערכים המוחלטים האלוהיים ואין דילמות. עכשיו צריך לראות מה הם הערכים.

יש אמת, יש משהו שהוא נכון ויש משהו שהוא לא נכון. יש אנשים שצודקים ויש שטועים.

יש היררכיה של ערכים. בגלל שיש אמת אחת אין על זה שיח, אתה פשוט מקבל את זה. אין מעגלים של מה נכון לעשות באיזה מקרה. אנחנו מזקקים את הדבר הנכון והאמתי ואז כשאתה מגיע לסיטואציה אתה יכול לפעול (בוגר מכינה תורנית).

משתתפי קבוצת המיקוד ציינו כי ערכים של פלורליזם וליברליזם הוזכרו במכינה בעיקר בשיעורים על תרבות המערב, כהכנה לקראת המפגש עם החברה החילונית בצבא. לדברי הבוגרים בשיעורים אילו ניתן דגש על המבדיל והשונה לצורך חידוד הזהות הדתית של החניכים.

למדנו על תרבות המערב, קיבלנו מושג, נפקחות העיניים, אתה מודע לאיזו מסגרת חיית עד עכשיו, יש שיעורים שמסבירים מהי תרבות המערב ולמה היא גורמת.

אתה לומד בשיעורים האלו מה אני לא, זה תרבות המערב, כי שם יש תפיסות שאין אמת אחת.

מלמדים את זה כדי להבין מה אני לא. זה לא העיסוק, יש לימוד שאומר זה אתה וזאת האמת. אם אתה לומד על חשיבות יישוב ארץ ישראל אתה מבין שאין דילמה כשבאים לפנות יישובים. אתה לומד הרבה על הצבא. לומדים שהרבה פעמים הפקודות של צה"ל אתה צריך לקבל כמו שהן כי אחרת הצבא ריק מתוכן. (בוגר מכינה תורנית)

מניתוח קבוצת המיקוד עולה כי משתתפי המחקר בוגרי המכינות התורניות מזוהים באופן חלקי עם עולם הערכים הדמוקרטי, ועם ההיבטים המהותיים של הדמוקרטיה הכוללים ערכים של שיוויון זכויות, חופש הביטוי, זכויות מיעוטים ועוד. ניכר כי הבוגרים חשים אמביוולנטיות ובלבול כלפי הנושא.

לא תמיד הרוב צודק, יש אנשים שטועים. זה מתנגש עם דמוקרטיה שמקדשת את השוויון לכולם. צריך להכיר שיש אנשים שטועים, דמוקרטיה דוגלת בשוויון אבל צריך להכיר את השוני בין אנשים ולפעול לפי ההיכרות עם השוני לא למחוק את השוני. שוויון זה ערך עליון בדמוקרטיה, כל קול שווה. למשל השוני בין גברים לנשים – יש הרבה אנשים שהמוסר שלהם זה כולם שווים לחלוטין ומתעלמים בכוח מהשוני. בבחירות דמוקרטיות צריך לשוויון, אבל אנשים מקדשים את השוויון והדמוקרטיה יותר מדי וזה לא תמיד מתיישר עם מה אני רואה כאמת. השוויון זה לא הערך העליון, דמוקרטיה זה ערך יותר גבוה.

שוויון זכויות זה דבר נכון וטוב וחשוב, בדמוקרטיה יש בעיה באופן כללי, זה יכול לגרום להרבה בלבול כשיש כל כך הרבה דעות, המדינה שלנו יהודית ודמוקרטית, שזה ערכים שהולכים ביחד, אבל זה יוצר בלבול, למשל, חברי כנסת ערבים, זה מגוחך, מביא לדברים כמו המרמרה והטלפונים שהבריה לכלא חבר כנסת ערבי, זה בלבול של הדמוקרטיה. הזהות שלנו קודם כל יהודית ואז דמוקרטית חופש הביטוי מקודם יותר מדי.

מי שלוקח את הדמוקרטיה כערך מספר אחד ואת השוויון כערך מספר אחד זה מתנגש. יש המון טוב ואמת ודברים שחייבים לקחת מהדמוקרטיה, אבל כשיש דברים שמתנגשים יש היררכיה, ומההיכרות עם חברים חילוניים לפעמים שמים את הדמוקרטיה כערך מקודש מדי. זה חשוב מאוד דמוקרטיה, שיוויון הזדמנויות זה הכי חשוב בעיני, אבל לא בצורה מלאכותית ולהילחם נגד טבע האדם ומבנה הנפש האחר בין איש לאישה (בוגר מכינה תורנית).

מסקנות

1. יש הבדלים מהותיים בין המכינות הכלליות והמעורבות לבין המכינות התורניות במטרות וביעדי המכינה, בתפיסת העולם החינוכית והערכית, בתכנים הנלמדים במכינות ובגישות החינוך המאפיינות את המכינות השונות.
2. בוגרי המכינות הכלליות והמעורבות המסיימים שנת מכינה, מתגייסים לצה"ל כשהם מזוהים מאוד עם הערכים הדמוקרטיים וההומניסטיים ומכירים בחשיבותה של התנהלות אנושית סובלנית, מכבדת ותורמת לסביבה. עם זאת, כיוון שהדמוקרטיה אינה מוגדרת כתחום תוכן נפרד, ולא מתקיימים בה תהליכים מובנים של עיבוד, המשגה והכללה, לעתים מתקשים הבוגרים לגשר על הפער בין ההזדהות עם הערכים הדמוקרטיים, לבין תרגומם הלכה למעשה להתנהגות ולעשייה אזרחית דמוקרטית.
3. במכינות התורניות לא מתקיים עיסוק משמעותי בעולם הערכים של הדמוקרטיה ומדברי הבוגרים שפגשנו ניכר כי הם מזוהים עם ערכים דמוקרטיים במידה מוגבלת. במכינות התורניות בעיקר שמים דגש על לימוד תורה, חיזוק המחויבות לעם ישראל ולמדינתו, ולאמות מוסר ומידות טובות. במקרים בהם קיימת התייחסות לדמוקרטיה היא לרוב בהקשר הפורמאלי (שילטון הרוב) ולא המהותני.

המלצות

להגדיר את נושא הדמוקרטיה כתחום תוכן נפרד ומחייב בכל המכינות, על פי המוגדר בחוק המכינות הקדם צבאיות (מקודם על ידי משרד החינוך).

במכינות הכלליות והמעורבות

1. למסד מסגרות קבועות במכינה לניהול שיח על ערכי הדמוקרטיה הכולל המשגה והכללה, המאפשר הפנמת הערכים הדמוקרטיים והבנת הביטויים המעשיים שלהם.
2. להדגיש היבטים אקטיביסטיים של חינוך לעשייה חברתית ולאזרחות פעילה.
3. להכשיר את הצוות החינוכי באמצעות הכשרות וימי עיון שמטרתם מתן כלים ליישום, המשגה והכללה של הערכים הדמוקרטיים המתקיימים באורח החיים המכינתי.

במכינות התורניות

1. לנהל דיאלוג עם צוותי המכינות הבוחן אפשרויות לקידום החינוך לערכי הדמוקרטיה במכינות התורניות, ביניהם כתיבת מערכי שיעור בנושא דמוקרטיה הנשענים על המקורות ומותאמים למגזר הדתי לאומי במישור התכנים והטרמינולוגיה.
2. בדיקה מול ראשי המכינות התורניות אפשרות בניית תכנית הכשרה לצוות המכינה בנושא חינוך לדמוקרטיה תוך בחינה וגיבוש עמדתם ביחס לדמוקרטיה הפורמלית ובמיוחד הדמוקרטיה המהותית ולערכיה השונים.